

Mexico zingt. Een bloemlezing uit de Mexicaanse lyriek sinds de 15de eeuw

Albert Helman

bron

Albert Helman, *Mexico zingt. Een bloemlezing uit de Mexicaanse lyriek sinds de 15de eeuw*. In de Knipscheer, Amsterdam 1992

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003mexi01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Piae memoriae
L.P.J. Braat

Voorwoord

Als eerste vluchtige verkenning van de Mexicaanse lyriek verscheen een voorloper van deze uitgave ruim een halve eeuw geleden en wel als een der aparte 'schriften' van het literaire maandblad 'De Vrije Bladen' (jaargang 14, december 1937). Met zijn sierlijke omslag, door Eppo Doeve getekend, droeg ik het toen op aan mijn trouwe vriend, de beeldhouwer en schrijver Leo Braat. Nu hij niet langer deze aardse paden bewandelt, vind ik het passend deze verlieterde en rijkelijk uitgebreide herdruk opnieuw aan hem te wijden - ditmaal helaas aan de nagedachtenis van de verdienstelijke kunstenaar en strijder van de vrijheid van kunst en cultuur, die Leo P.J. Braat tot zijn levenseinde toe bleef. Een voorbeeld van onversaagde produktieve weerbaarheid!

In een halve eeuw leert men wel het een en ander bij en krijgt soms de gelukkige kans om wat in jeugdige voortvarendheid gepubliceerd werd, te corrigeren en door scherpere of verruimde inzichten te vervangen. Geen geringe compensatie voor de euvelen der senioriteit, waarin wij 'bevoorrechten' bij gebrek aan 'toekomst' maar al te graag naar het verleden terugkijken.

Deze nieuwe publikatie - thans een lyrisch 'prentenboek' bij mijn meer prozaïsch 'Mexico-kwartet', waarvan het laatste deel ('Zusters van Liefde') in 1987 verscheen - bevat na het omgewerkte 'Beknopt overzicht van Mexico's dichtkunst' nu ook een kleine staalkaart van uit het hoogland van Anahuac afkomstige, pre-columbische lyriek, die ik dank zij de acribie van een klein aantal filologen en amerikanisten, rechtstreeks uit het Nahuatl kon vertalen. Dit aangevuld met voorbeelden van oudere en nieuwere volkspoëzie, - want hier is sprake van een volk dat ook *en masse* én lyrisch receptief, én produk-

tief is. Een en ander ten bewijze van een merkwaardige continuïteit gedurende een half millennium, terwijl dit in gelijke mate het geval is met de 'literaire' dichters. Daarom worden, ietwat te hooi en te gras, deze lyrici uit verschillende tijdperken tot aan de jaren zestig ongeveer, hier als 'pièce de milieu' wat uitvoeriger tentoongesteld. Alles bijeen aan het woord door vertalingen van hun werk, die ik uitsluitend maakte omdat bepaalde gedichten mij 'lagen' en zodanig in het Nederlands konden worden overgebracht dat ik niet bang ben voor vergelijking met het origineel.

Desondanks geloof ik dat de bijeengegaaarde verzen voldoende representatief zijn voor hun auteurs en de tijd waarin zij ontstonden. In ieder geval kunnen zij de niet-specialist een idee geven van de aard en verscheidenheid waarmee Mexico zingt - al vele eeuwen lang, tot op heden.

Inleiding

I. Verantwoording

Het valt moeilijk te zeggen wat de diepste indruk op ons maakt: bij het graven naar onbekende schatten telkens weer onvermoede schoonheid te vinden, die getuigt van de eindeloze verscheidenheid waarmee de menselijke geest zich openbaart, of te ontdekken hoezeer bij alle uiterlijke verschillen de mens zichzelf gelijk blijft, onder welke hemel hij ook geboren mocht zijn en hoe wisselvallig het lot zich ook aan hem moge voltrekken.

De variatie, het onbekende, het exotische element vormt veelal het meest aantrekkelijke; de ontdekking van het in diepste wezen gelijk-blijvende vormt echter het boeiende. Het een wint door het ander; de vreugde van wie uit vrijbuiten gaat naar de schoonheid, culmineert in het gelijktijdig grijpen en be-grijpen van deze beide aspecten.

Er bestaat een vreemde gelijkenis tussen alle kusten; deze: dat eenzelfde eindeloze, eindeloos zich gelijk blijvende oceaan ze bespoelt. De 'passage' - tot voor enkele decennia nog lange dagen van water en lucht, lucht en water, en des nachts de besterde beslotenheid waarbinnen wij niet weten waarheen, overgeleverd aan driften van water en wind en die nog zonderling menselijke drift van de wetende man die een koers uitzet op papier en deze koers hardnekkig blijft volgen op het beweeglijke vlak van het water - de passage, telkens weer als ik hem maakte van West naar Oost en van Oost naar West, was de lange doorleefde les der gelijkheid van alle kusten. Ook bij tal van relatief korte oceaanelanden in latere jaren was het niet anders. Integendeel, misschien door de traagheid-van-ziel, die *jet lag* genoemd wordt, krijgen deze ervaringen iets schokkends, flitsends en bijna catastrofaals.

Maar hoe goed is het te weten dat nergens het volslagen onbekende, nergens de volkomen onherbergzaamheid ons wacht. En daarbij tóch de bekoring te ondergaan van de verandering, het zich verplaatsen, het voorgoed achterlaten van alles wat niet deel werd van onszelf, en te verwachten dat iets bijna-onbekends ons tegenlacht; dat palmen zullen wuiven over blauwe baaien, witte huizen zich groeperen tot nog onbetreden steden, en de havens die wij vroeger binnenliepen, thans in een ander zonlicht zullen stralen. Het hart zonder land heeft juist dáárom overal zijn land, vindt ruimte in heel een melkwegstelsel.

Ik weet dat er veel geweest is binnen het bereik van mijn handen, wat ik naliet te bewonderen en zelfs niet zàg, terwille van het onbekende dat ik droomde. Of goede dingen die ik met een te vluchtige blik snel voorbijliep terwijl ze anderen zo kostbaar waren. Het zij een zwakheid - ze is mij lief zoals alle zwakheden ons bever zijn dan deugden. Het is geen ontevredenheid met het nabije, maar de gezonde gulzigheid van een die zelfs na bijna negentig boeiende levensjaren diep doordrongen blijft van de tragische waarheid: dat het leven kort is... en de kust zeer lang. Het is de onverzadigbaarheid van een die maar al te zeer weet, dat er meer schoonheid is dan onze ogen kunnen zien; van een hunkeraar die ervaren heeft dat alle leven bezeten is van een honger die blijkbaar zelfs door het grootste wonder niet gestild kan worden.

Laat dit dan de verontschuldiging zijn, dat ik (opnieuw) aandacht vraag voor iets zo buitenissigs als de Mexicaanse poëzie, - voor het lyrisch deel uit een zeer veel groter geheel. Die lyriek heeft immers bij heel veel *onoorspronkelijks* - vooral inzake zijn vorm - toch iets zeer eigens wat zijn stemmingen, atmosfeer, beeldspraak en schoonheidsidealen betreft. Zijn makers werden zich het eigene ook allengs meer bewust, zodat de hedendaagse Mexicaanse dichtkunst duidelijker als een typisch 'Amerindische' herkenbaar is, dan die uit het interregnum der koloniale overheersers, waarin hun werk meesten-

deels beperkt bleef tot een lokale nabootsing van Spaanse en Franse dichters.

Uit verschillende tijperken werden enige sprekende voorbeelden gekozen, die hopelijk in de vertaling zo weinig mogelijk van hun eigen karakter hebben ingeboet. Ik streefde er naar een zo nauwkeurig mogelijke weergave, én van hun vorm, én van hun inhoud te geven, terwijl in de hierna volgende toelichting getracht is het een en ander in zijn historisch en literair verband te plaatsen.

II. De Oud-Mexicaanse dichtkunst

Wanneer wij over de Oud-Mexicaanse literatuur spreken, dan bedoelen wij daarmee de zogenaamde pre-columbische, zij het soms later pas opgetekende literaire produkten van de Indianen, handschriften (*codices*) van Maya's, Azteken en andere volken, die door de Veroveraars in de dagen van Hernán Cortés en later, in Centraal-Amerika werden aangetroffen. Ze waren (en zijn nog) moeilijk te ontcijferen, maar de verovering van het Aztekenrijk in 1519 werd al spoedig gevolgd door het binnendringen van paters missionarissen die weliswaar in hun geloofsijver korte metten maakten met de 'heidense' autochtone cultuur, maar hier slechts zeer gedeeltelijk in slaagden, ook al omdat zich onder hen gelukkig ook enkele 'frailes' bevonden, die verstandig en humaan genoeg waren om, onder het grondig aanleren van de inheemse talen (vooral van het Nahuatl) alles in het werk te stellen om zoveel mogelijk te begrijpen en vast te leggen van de cultuur die zij in Mexico aantroffen, ten dode opgeschreven achtten en als 'werk des duivels' veelal zo vlug mogelijk wilden zien verdwijnen.

Met blijde verbazing merkten zij dat tot de rijkdommen van het overwonnen volk ook 'boeken' behoorden, geschreven of getekend op uit boomschors gemaakt papier - dit doet men nog steeds in Mexico - en dat de hogere klassen onder de Indianen die het rijk van Moctezuma beheerd hadden, minstens even gecultiveerd waren als de besten onder de Spanjaarden die op avontuur trokken naar de Nieuwe Wereld. En wat de lagere klassen betreft, met de beschaving der Spaanse soldaten en voortrekken was het ook al niet te fraai gesteld; de meesten van hen waren net als het gewone Indianenvolk ook volslagen analfabeten. De Azteken echter hadden zelfs scholen

waar men hun 'boeken' (kronieken en kalenders, sterrenkundige waarnemingen, verzamelingen van tradities, godsdienstige hymnen, legenden, liederen en lyrische gedichten) leerde lezen, onthouden en voordragen. En niet de Azteken alleen; ook de hen omringende Indianenvolken zoals de Otomies, de Zapoteken, Mixteken en Tarasca's. Oudere culturen waren aan die van hen voorafgegaan. De Nahuatl-sprekende Azteken die pas tegen het midden van de 13de eeuw de hegemonie over Midden-Mexico uitoefenden, waren - zoals de archeologie ons geleerd heeft - ook ten opzichte van 'lezen-en-schrijven' de erfgenamen van een veel oudere cultuur, die der Tolteken, - een volk dat evenals de Maya's reeds allerlei schriftvormen bezat om hun denken, weten en voelen voor het nageslacht vast te leggen. Bij voorkeur in of op bijna onvergankelijk materiaal, zoals steen.

En ook aan deze cultuur ging een andere, die der Olmeken vooraf, die (naar men op goede gronden aanneemt) al 500 jaar vóór onze jaartelling 'bloeide'. Niet alleen hun beeldenschrift, maar ook alle latere dienden vooral tot geheugensteun bij de mondelinge overlevering, welke nauw bij de veelkleurige afbeeldingen in de 'codices' aansloot. Zodat de Azteekse dichter van zichzelf kon zeggen dat hij was 'als de bloemrijke papegaai die binnen het huis van de schilderingen, de prentenboeken laat praten'. Zij vooral - en het Nahuatl leende zich bij uitstek daartoe - konden op die manier zelfs de meest abstracte denkbeelden verwoorden, en het is uit de mond van deze 'lezers' en 'voordragers' dat een handjevol onvolprezen missionarissen, samen met hun inheemse, ons alfabet gebruikende leerlingen, al in de eerste helft van de 16de eeuw (dus nog kersvers) de oude liederen en gezangen in het origineel of in een Nahuatl-vertaling optekenden.

Bovendien bezaten de oude Azteken ook een rudimentair fonetisch schrift, ter latere aanvulling van het pictografische, wat nodig was omdat naast hun epiek er ook veel didactische literatuur en een

aanmerkelijke hoeveelheid lyrische poëzie voorhanden was, voornamelijk een 'hoofse' lyriek ofschoon zonder een zweem van vrouwencultus, al ontbrak het niet aan echte liefdesliederen. Elegieën, dansliederen en krijgsliederen vormden echter het merendeel van de vele honderden gedichten die ons bewaard gebleven zijn, op schaarse uitzonderingen na (vanwege hun ouderdom?) anoniem, al zijn ons van de 'jongere' - uit de laatste decennia van de 15de eeuw en later - wel een paar namen van de auteurs bekend, omdat deze tevens 'grote heren' waren en ook uit anderen hoofde 'noemenswaard' en beroemd.

Dat op dit alles wordt ingegaan, heeft zijn goede reden. Er is immers een opmerkelijke continuïteit in de ontwikkelingsgang van de Mexicaanse lyriek, waar het ons om te doen is in dit geschrift. Enig begrip van de voor-columbische literatuur van Mexico is onontbeerlijk voor een juist inzicht in het verloop en het eigen karakter van de Spaanstalige uit de koloniale tijd en de daarop volgende periode van Onafhankelijkheid. Juist in dit opzicht is Mexico zo merkwaardig en uniek: bij alle verspaansing is het toch een echt Indio-land gebleven, zelfs in zijn meest 'verspaanst' aspect - zijn lyrische poëzie. Zoals deze zich in op zijn minst zes eeuwen lang ontwikkeld heeft tot de eigentijdse, en ondanks alle modieuze vormveranderingen, is zij niettemin trouw gebleven aan haar oudste wezenskenmerken, hetgeen uit deze kleine bloemlezing moge blijken.

Wat bovenal opvalt in de 'klassieke' Nahuatl-poëzie - ook bij de langste, heel lange gedichten - is de duidelijk voorgeschreven ritmiek; te ingewikkeld om hier van een metrum te spreken. Boven tal van gedichten werd deze ritmiek nauwkeurig aangegeven door de klanknabootsing van een of twee begeleidende slaginstrumenten; bijvoorbeeld: '*coto coto cotico ticoti ticoti ticoti*' of '*titico totico*' en nog ingewikkelder varianten. Binnen de langere gedichten wisselde het ritme soms (telkens aangegeven!) en hoewel de verslengte meestal

onregelmatig was en een regelmatige strofenbouw nog zeldzamer, kenden de versregels wel binnenrijm en assonantie, maar geen eindrijm, tenzij als gevolg van parallelisme van twee verzen. Dit laatste is een ander voornaam stijlkenmerk van deze gedichten die zowel qua vorm als inhoud zó conservatief waren, dat zij menigmaal aandoen als (opzettelijke?) varianten van elkaar. Schering en inslag zijn daarbij de dubbelzegging, variatie, herhaling (epanalepsis) en antithese. Niet anders dan in veel oudere Westerse en vooral Oosterse dichtkunst.

Het voornaamste wat al deze uitingen tot 'poëzie' maakte, waren de 'bloemen' waarmee de dichters hun verzen tooiden en waarop zij in het bijzonder prat gingen. Zulke 'bloemen' (*xochitl* met tientallen samenstellingen) waren de gangbare metaforen en de vaste epitheta, welke menigmaal echt 'homerisch' aandoen. En het is opmerkelijk hoeveel lof op het dichterschap en waardering voor het poëtisch vakmanschap, hoeveel zelfbewustzijn om niet te zeggen zelfaanprijzing de Azteekse dichters met nadruk in hun verzen kenbaar maakten. Dit terwijl zij zich niet minder bekommerd toonden over de geringe duurzaamheid van het succes.

Behalve hun zin voor kleuren en kostbaarheden, hun natuurgevoeligheid en liefde voor planten, vlinders, dieren en vogels - vooral de sfinxachtige *quetzal* - valt ook hun alom aanwezige fundamentele melancholie op; de stille wanhoop, een *taedium vitae* als gevolg van een voortdurend zich bewust zijn van de broosheid, wisselvalligheid, kortstondigheid en vergankelijkheid van het leven. Iets hiervan komt in nagenoeg elk gedicht open of slinks tot uitdrukking. Evenals hun binding met het voorbije, met Tamoanchan (het dodenrijk en de daar niet bepaald prettig vertoevende voorzaten) alsook hun ambivalente relatie met Ipalnemoa, de grillige godheid 'Door-wie-men-leeft', zoals zijn naam letterlijk betekent. Overigens is deze Ipalnemoa identiek met de meer bekende godheid Tezcatlipoca en werd hij later ook gelijkgesteld met de *Dios* van de Spanjaarden. Met

diepe wijsheid werd deze 'Gever-van-het-leven' ook wel 'De-uit-vinder-van-zichzelf' genoemd.

Onophoudelijk waren deze dichters bezig met het raadsel van de dood en zijn directe consequentie: dus maar vandaag nog zoveel mogelijk genieten van de vreugden des levens. Toch zijn echt uitgelaten gedichten er niet bij in hun nalatenschap; wel vrij agressieve. Het is dan ook niet te verwonderen dat de overgekomen Europeanen die niets begrepen van deze 'dansende' melancholie, de nazaat der overwonnenen 'indio triste' noemden, zoals tot op heden.

Alles bijeen zijn het enige honderden liederen en gedichten die ons aanleiding geven om aan te nemen dat de stellig duizenden verzen die voorgoed verloren gingen, wel niet veel anders van inhoud en vorm geweest moeten zijn. Temeer wanneer men bedenkt dat ook de oude poëzie van andere bevolkingsgroepen, met name de Zapoteca's, Tarasca's en Otomies, die door de verzamelaars in het Nahuatl vertaald werden opgetekend, dezelfde kenmerken vertonen.

Hierbij moet steeds in het oog gehouden worden, dat het in feite om een mondeling overgeleverde, orale kunst ging, waarbij dus het uitspreken van het gedicht bijna gelijkstond met het dichten zelf, auteur en acteur nagenoeg identiek waren of zich zo voordeden. De voordrachtskunst stond dan ook in hoge ere, zoals ook bij tal van andere Indianenvolken, en ook onder de Azteken werd grote waarde gehecht aan *tecpillatolli*, een verheven en zorgvuldige uitspraak, aan gedegen voordrachts- en redenaarskunst.

'Hoofs' als een groot deel van hun gedichten zijn, doen zij zowel naar hun vorm als hun inhoud onwillekeurig denken aan het oeuvre en optreden van de Franse troubadours, die soms ook hun eigen melodieën maakten of zelf hun werk voordroegen, al waren zij van adel, en die onderling in dichtvorm disputeerden of elkander aanprezen dan wel afvielen. Zo zijn er zelfs enkele 'tensonnes' van Nahuatl-dichters bewaard; bijvoorbeeld een dialoog tussen de nogal

blijmoedige dichter Yohyontzin en Netzahualcóyotl (1418-1472), de gerenommeerde vorst van Texcoco, wiens naam echt op zijn Indiaans 'Hongerige prairiewolf' betekent en wiens monotheïstische zonnecultus, dichterlijk en politiek optreden doen denken aan zijn verre Egyptische voorganger Ichnaton. Ook Netzahualcóyotl's zoon en opvolger Netzahualpilli was een bekend dichter, en zelfs de door Cortés verslagen Azteken-keizer Moctezuma II heeft enkele verzen - meer imitatief, zoals gebruikelijk, dan origineel - op zijn naam staan. Trouwens, de gehele schat aan gedichten uit deze periode valt niet vrij te pleiten van een zekere eentonigheid en traditionalisme, al zijn meer dan dertig van hun auteurs met naam (en soms toenaam) bekend. Sommige nogal cliché-achtige liederen worden op onvoldoende gronden aan 'bekende' dichters zoals Netzahualcóyotl toegeschreven.

Een grote uitzondering vormt een van de hierboven aangeduide 'tensones' aangaande poëzie en kunst. De amicale controversie speelt zich af tussen een heel aantal dichters, die 'bloemen en zang' beschouwen als gave van de goden en het enige dat de treurigheid op aarde kan verdrijven (!). Eén der gesprekspartners echter vergelijkt poëzie en kunst met de hallucinaties verwekkende paddestoelen of zwammen die het beste middel zijn tot vergetelheid en hartverwarming. Want als men ze bij religieuze bijeenkomsten verorbert, krijgt men de prachtigste, veelkleurige visioenen - werkelijker dan de werkelijkheid zelf, al verdwijnen ze later als een droom en laten ze je vermoeid achter, met niets hoegenaamd. Zo zijn dan ook de 'bloemen en liederen', durft deze dichter, Xayacamach (± 1500) genaamd, vast te stellen. Ongetwijfeld een zeer oude getuigenis omtrent esthetische bedwelming, door iemand die naderhand op tragisch-romantische wijze om het leven kwam.

De snelle latinisering (alfabetisering) van bij voorkeur de opgroeiende Mexicaanse aristocratie door de missionarissen heeft er niet weinig toe bijgedragen dat hun aan 'een groot verleden' herinneren-

de poëzie meer en meer gemeengoed werd in de eeuw na de Conquista. Al of niet vermengd, zo niet 'gecorrigeerd', met christelijke elementen hielp dit de oude tradities, gevoelens en gedachten in stand houden en is het ongetwijfeld van invloed geweest op de latere volkspoëzie, - zowel die in de moedertalen welke onuitroeibaar bleken, als die welke naderhand in het Castellano, de steeds algemener verbreide 'heerserstaal' ontstond en van lieverlede althans zijn 'hoofse' attributen verloor, ja menigmaal zelfs 'vulgair' werd.

In het 'Lied ter herinnering aan vorsten' op blz. 71 vindt men de meeste van de genoemde kenmerken bijeen. De beginregel van dit gedicht luidt, om een idee te geven van het in zijn 'klassieke' periode tot grote verfijning gekomen Nahuatl, aldus:

Tlaocolxochiyxayotica ya ic nichuipana in nocuic nicuicani.

Het eerste, lange woord van deze volzin is een samenklontering (agglutinatie) van *tlaocol* (treurnis, verslagenheid) *xochi* (bloemen) *yx-a-yotl* (met tranen) *ti-ca* (suffix met vergelijkende betekenis en actie). Letterlijk dus: 'bloemen tranen treurnis alsof met.' Door de talrijke voor- en achtervoegsels die deze taal rijk is, kan de betekenis van de woordstammen in hoge mate worden veranderd. Deze affixen veroorzaken ook veelal de menigvuldige alliteraties en binnenrijmen die aan de Nahuatl-poëzie zo'n grote welluidendheid verlenen. Pas de veel latere gedichten, en vooral die in het Otomí, kennen soms ook een echt eindrijm, vermoedelijk onder invloed van de Spaanstalige.

Bovendien hebben de verzen in de 'verheven' modus van het Nahuatl met al zijn 'bloemen', behalve een oppervlakkige betekenis veelal ook nog een 'diepere', esoterische hoofdbetekenis en soms daaronder nog een derde, alleen door de culturele ingewijden achterhaalbare zin. In menig geval is hun vertaling en exegetische zelfs voor de knapste amerikanisten onzeker, ja onmogelijk gebleken. Laat staan voor mij... Maar het weinige dat hier bijeen gebracht is, moge toereikend zijn om een denkbeeld te geven van de oerbron waaruit

tenslotte de Spaanstalige specifiek-Mexicaanse volkspoëzie en de hiermee in vele opzichten nauw verwante 'literaire' dichtkunst van dit land zijn voortgekomen.

III. In de ban van de overheersers

Toen de verovering van het oude Aztekenrijk een voldongen feit geworden was en de fregatten met goud en zilver beladen regelmatig naar Spanje begonnen te varen, zonden de Spaanse vonten ook enkele van hun beste lieden om het land te ordenen en van 'Nieuw Spanje' - zoals Mexico toen officieel genoemd werd - een goed renderende kolonie te maken, met kracht en geweld gekerstend en al spoedig met een filiaal van de Spaanse Inquisitie gezegend. Het waren de mannen, talrijker dan de vrouwen, die in de loop van de 16de eeuw een stuk echte Spaanse beschaving naar de nieuwe kolonies overbrachten, met alle goeds en kwaads daarvan, want hun overgrote meerderheid bestond uit soldaten en gelukzoekers. Wat kon men aan culturele bagage van hen verwachten? Van de missionarissen en de bestuurlijke elite nog het meest. Wel bleken zij allen van meet af aan angstvallig vast te houden aan hun meegebrachte zeden, normen en gebruiken, omdat zij zich op die manier het best verbonden konden blijven voelen met de oude wereld die hen, maanden ver verwijderd, machtig bleef aantrekken. Vol heimwee bleven zij er, gewoonlijk levenslang, van dromen. Zij waren echte 'kolonialen', en het vasthouden aan de opvattingen en gewoonten uit hun land van herkomst was voor hen het beste middel om hun 'tropenwee' te boven te komen. In hun toenmalige geschriften vond dit alles duidelijk zijn weerslag. De schaarse schrijvers en nog zeldzamer dichters onder de kleine intellectuele elite volgden slaafs, ofschoon meestal met grote vertraging, de heersende literaire modes in Spanje. De vernieuwingen welke de literatuur daar in de eerste helft van de 16de eeuw onderging, werden met de persoon van Gutierre de Cetina naar Mexico overgeplant, toen deze omstreeks

1546, met bijna zijn gehele oeuvre gepubliceerd, zich daar kwam vestigen om er de laatste tien jaren van zijn leven (met meer schandaal dan creaties) door te brengen. Zo ging dat toen al.

In de 17de eeuw, inderdaad ook voor Spanje 'de gouden eeuw', bloeide de literatuur geweldig op in dat land. Naast reuzen als Góngora en Lope de Vega met hun allesdoordringende invloed, leefden er talloze dichters en dichtertjes; verzen maken is er te allen tijde een populaire bezigheid geweest voor wie konden lezen en schrijven. Die gewoonte sloeg ook over naar Mexico, en het is begrijpelijk dat de eerste literaire voortbrengselen die men daar in het Spaans vervaardigde, niets dan klakkeloze nabootsingen waren van de moederlandse produkten. Alleen de 'gegevens' waren uiteraard dikwijls Mexicaans.

Pas veel later, nadat Mexico zich in het begin van de vorige eeuw geheel losmaakte van Spanje, is doelbewust getracht andere en liefst eigen wegen te bewandelen en werden de blikken vooral naar Frankrijk gericht, waar 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' de leus was die een nieuw beschavingsideaal leverde aan alle Latijns-Amerikaanse landen. Dat kon, omdat zich inmiddels al een invloedrijke 'creoolse' (in het land geboren of gemengdbloedige, dus 'inheemse') bevolking had gevormd. Was niet de grootste held en grondlegger van de Latijns-Amerikaanse onafhankelijkheid, generaal Bolívar, geestelijk door Frankrijk gevormd? Ook in het onafhankelijke Mexico, dat zich langer dan de meeste zuster-republieken te weer had moeten stellen om het Iberische juk van zich af te schudden, verviel men wederom slechts tot nabootsing. Een duidelijke originaliteit in de Mexicaanse literatuur begint slechts op te vallen wanneer wij dicht in de buurt van tijdgenoten komen.

Toch zijn er enkele uitzonderingen aan te wijzen, die deze regel bevestigen, en het zijn vanzelfsprekend deze 'uitschieters', die het meest onze aandacht vragen. Men moet hierbij ook bedenken dat door de grote afstand die Mexico van Europa scheidde - ongelooft-

lijk groot in de dagen der zeilschepen - Nieuw Spanje ook erg bij de literaire mode van het moederland en later van Frankrijk achterbleef; in die zin dus heel veel 'epigonen-literatuur' produceerde.

Van de wijze waarop de Spaanse dichtkunst naar Mexico is overgeplant, kunnen wij ons een denkbeeld vormen wanneer wij zien hoe twee leidende dichters van de zogenaamde Sevillaanse school, namelijk Gutierre de Cetina en Juan de la Cueva, respectievelijk in 1546 en 1574 naar Mexico reisden en vooral laatstgenoemde er zijn dichtkunst voortzette. Zij waren toch al niet bijster origineel van huis uit, en bootsten Ariosto met grote volharding na, maar vooral Cetina - zeker een verdienstelijk epicus - bleef niet zonder invloed op zijn nieuwe medeburgers. Hoe dan ook, het tweetal maakte opgang en vond veel navolgers. Het begon zelfs tot in Europa door te dringen dat overzee de dichters tierden met een tropische weligheid, en reeds Cervantes en Lope de Vega noemden ieder in een van hun werken een reeks Mexicaans-Spaanse dichters op, die vandaag bijna zonder uitzondering vergeten zijn, waarschijnlijk terecht. Ze liepen er tegen het eind van de 16de eeuw al bij honderden rond, want het is bekend dat aan een dichtwedstrijd die in 1535 in de stad Mexico gehouden werd, niet minder dan driehonderd dichtsterlingen deelnamen. 'Meer dichters dan mest,' wist iemand een kwart eeuw later van Mexico te berichten.

Belangrijker nog dan het verblijf van de liefdespoëet Cetina in Mexico, waren de bijna achttien jaren dat Eugenio Salazar de Alarcón daar, van 1581 af, doorbracht als gerechtelijk auditeur, nadat hij ook als zodanig in Santo Domingo en Guatemala gefungeerd had. Want hij deed mee aan de langzamerhand al ontstane gewoonte van allerlei kleine lokale dichtertjes, om zijn verzen op te smukken met diverse exotische woorden van Indiaanse herkomst. Een andere dichter, Juan de Castellanos (1522-1607) die al heel jong naar Amerika ging, deed hetzelfde in zijn groot heldendicht 'Elegieën der beroemde Indische ridders' (met 'India' of 'las Indias' werd Amerika

bedoeld) dat een der merkwaardigste werken in dit genre is. Het wangedrag van de Veroveraars wordt daarin ook niet gespaard.

Weer een hele stap verder komt Bernardo de Balbuena (1568-1627), een geestelijke uit La Mancha die, jong nog, naar Mexico vertrok en het later zelfs bracht tot bisschop van Puerto Rico. Een van zijn werken, getiteld 'Grandeza mexicana' werd in 1604 in de stad Mexico gepubliceerd; men had het moederland al niet meer nodig voor de boekuitgave. Met recht is Balbuena 'een veramerikaanste Spanjaard' genoemd, en tussen hem en al die uit Spanje afkomstige poëten met hun geïmporteerde dichtkunst staat, bij de minder prominenten die in Mexico het levenslicht zagen zoals Francisco de Terrazas, één solitaire figuur, namelijk Juan Ruiz de Alarcón die, een der belangrijkste dramatische dichters van Spanje geworden, voor de Mexicaanse letterkunde niets te betekenen heeft, al wordt hij er door de literatuurhistorici vaak toe gerekend. Een feit is, dat de lichamelijk misvormde Alarcón na de Universiteit van de stad Mexico bezocht te hebben, zijn geboorteland verliet voor verder studie in Salamanca. Naar Mexico teruggekeerd, zocht hij daar tevergeefs naar een passende betrekking, miste het literaire leven waarvan hij in Spanje zo genoten had, en ging na een jaar of wat teleurgesteld terug naar Madrid. Daar baarden zijn toneelstukken al spoedig veel opzien, kregen ze felle voor- en tegenstanders. Maar Alarcóns roem groeide gestaag en hij zag Mexico nooit meer terug, al kreeg hij later, in dienst van de 'Consejo de Indias' stellig het een en ander over Mexico onder ogen. Dat heeft hij dan zorgvuldig buiten zijn toneelstukken gehouden. Es ist eine alte Geschichte...

Er is in heel de 17de eeuw, zelfs onder de navolgers van Góngora met zijn niet te onderschatten 'culteranismo' en intellectualisme in Nieuw Spanje weinig goeds voortgekomen. Met uitzondering van één belangrijke persoonlijkheid - maar die is dan ook zeer de moeite

waard - namelijk een 'creoolse vrouw' nota bene, - die als een soort wonderkind begonnen, reeds als tiener kloosterzuster ('Madre') werd en dit tot haar dood op middelbare leeftijd bleef. Vruchtbaar genoeg overigens, en een formidabele figuur!

Deze Sor Juana Inés de la Cruz, zoals zij na haar enclaustratie heette, verdient een ereplaats naast de non die aan de spits van de 16de-eeuwse Spaanse letteren staat: Santa Teresa de Avila. In haar dramatische scheppingen mag 'de Mexicaanse non' zoals zij veelal genoemd wordt, doorgaan voor een nazate van de 10de eeuwse non Hrosvhitha van Gandersheim. Zij mag echter eveneens op gelijke lijn gesteld worden met een geheel andere figuur - een non die meer dan de meeste andere vrouwen afwist van de liefde der mannen, het leed der vrouwen en hun tekortkomingen: Marianna Alcoforado, de beroemde schrijfster der 'Brieven van een Portugese Non' (door Arthur van Schendel in het Nederlands vertaald).

Maar terwijl Marianna pas in haar klooster te Beja de liefde van een officier (die haar trouweloos verliet) leerde kennen, was Sor Juana Inés - evenals eeuwen tevoren Héloïse - vermoedelijk pas na zekere liefdeservaringen in het klooster gegaan. Ervaringen vóór haar zeventiende of achttiende jaar in de tropen der vroegrijpe vrouwen? Zij heeft zelf niets positiefs en weinig direct negatiefs daarover uitgelaten. Iets meer valt te extrapoleren uit haar veelzijdig oeuvre en met name uit haar gedichten. *The rest is silence*, ook wat betreft haar wedervaren gedurende de ruim veertig jaren die zij achter het kloosterslot doorbracht, bij herhaling weigerend om tot 'priors' (overste) te worden gekozen. Er is tenminste niets bekend wat het vermoeden zou wettigen dat zij zich als non niet aan de kloostergelofte van 'armoede, kuisheid, gehoorzaamheid en levenslange clausuur' hield; integendeel. Al genoot zij ongetwijfeld in haar convent een meer dan gebruikelijke vrijheid om bezoekers te ontvangen en zich verder te wijden aan haar veelzijdige studies en literaire creaties.

Toch blijkt uit elke bladzijde van haar veelzijdig oeuvre, dat zij een zeer ervaren vrouw was, die eensdeels de mannen goed door had en niet weinig door hen teleurgesteld moet zijn geweest, maar anderzijds een bewonderenswaardige capaciteit om te beminnen bezat - waarover zij zich in latere jaren lichtelijk ironisch uitliet. Zij blijkt goed op de hoogte van de wegen en dwaalwegen der liefde, met de daarbij optredende schuldgevoelens die het verkerkelijkte christendom haar, net als de meesten onzer, bijbracht. Slechts zeer gedeeltelijk slaagde zij er in om de aardse liefde tot een hemelse te sublimeren, en in tegenstelling tot Santa Teresa, de grote psychologe, blijft zij de pragmatica en is haar poëzie doorgaans mondain-moraliserend, terwijl haar meer religieuze lyriek niet erg diep gaat. De dichtschool die zij volgde, het 'culteranismo' van Góngora in haar verzen, het allegorisme van Calderón in haar toneelspelen, was ook niet bepaald geëigend om haar op bovennatuurlijke paden te voeren. Als een echt tropenmens was zij bepaald geen mystica.

Hoe zij tot dit alles gekomen is, weten wij maar ten dele, al heeft Juana Inés wel iets van haar levensgeschiedenis losgelaten. Zij werd in 1651 (of misschien al in 1648?) te San Miguel de Nepantla (het huidige Tlalnepanda) op twaalf mijl afstand van de stad Mexico geboren. Als *criolla* weliswaar, maar zonder directe verwantschap met de autochtone bevolking, want haar vader - een Baskische legerkapitein - kwam uit Europa en haar moeder, ofschoon in de Nieuwe Wereld geboren, was een kind van Spaanse ouders. Juana Inés was de middelste van drie dochters, voordat haar vader stierf en de moeder hertrouwde met wéér een Spaans officier die haar nog drie kinderen schonk. Het meisje dat opgroeide bij haar grootouders van moederszijde, leerde heimelijk al op haar derde jaar lezen, dook ondanks straffen in allerlei boeken en schreef al op haar achtste gedichten. Vroegrijp, was zij op haar vijftiende volkomen thuis in dat deel van de klassieke wereld waarin toentertijd het barokke Pantheon der beschaving was opgetrokken, dat in Mexico evenzeer

in ere gehouden werd als in Spanje. Haar Europese afstamming en de onalledaagse opvoeding in het koloniale elite-milieu hebben er dan ook toe geleid dat in de werken van Juana Inés niets te vinden is wat men naar de vorm typisch Amerikaans kan noemen. Specifiek daarin is wel een grote vrijheid en onbevangenheid van toon - een zeer uitzonderlijke eigenschap bij een vrouw in het toenmalige Mexico, dat nog eeuwenlang in blanke en creoolse kringen de grootste strengheid van zeden bleef eisen, waarbij haast iedere 'respectabele' vrouw een nagenoeg kloosterlijk bestaan in haar gezin moest leiden.

De jeugdige Doña Juana Inés, toch al een buitenbeentje, was bij al haar eruditie ook nog een zeldzaam mooie jongedochter - zelfs een portret van haar op oudere leeftijd, in kloosterkleding, laat deze schoonheid nog herkennen - geraakte onwillekeurig in mondaine kringen met het bekende koloniale vrouwentekort en trok natuurlijk veel pretendentes aan. Temeer toen zij, tegen haar zestiende jaar naar de hoofdstad vertrokken om er goed Latijn te leren, weldra ten paleize van de Onderkoning de 'zeer geliefde' hofdame van zijn echtgenote werd. In haar vond Juana Inés een nobele levenslange vriendin, en in dat gecultiveerde gezelschap niettemin de gelegenheid om haar studies uit te breiden - fanatiek (zij knipte haar haren korter om dit opnieuw te doen als zij binnen de tijd dat ze weer aangroeiden, niet bepaalde dingen uit het hoofd geleerd had) en onbegrensd veelzijdig. Studies ook om mensenkennis op te doen. 'Perseguida por ser hermosa,' zegt zij roerend van zichzelf over deze tijd: zij werd 'vervolgd omdat ze mooi was'. Mannen, met al hun hanige pretenties, werden haar een gruwel, tiener als ze nog was.

De Onderkoning koesterde grote bewondering voor het onalledaagse meisje en liet haar op een keer door een jury - veertig geleerden uit diverse faculteiten van de voor vrouwen gesloten Universiteit - een soort examen afnemen om te zien hoe ver haar kennis reikte. De jonge dichteres onderging glansrijk de proef, maar

er moeten zich ook bij die gelegenheid nieuwe ressentimenten gevormd hebben tegen de vroede mannen die ondanks al hun hoogwijze tronies zich toch zwak toonden wanneer zij tegenover Juana Inés *als vrouw* stonden.

Het is verleidelijk om binnen het totaal van deze gegevens een klein of groot liefdesdrama te fantaseren. Maar met zekerheid weten wij niets, want bij al haar vrijmoedigheid heeft Sor Juana Inés het intiemste van haar leven zorgvuldig weten te verzwijgen of te camoufleren. Wij weten slechts zeker dat Padre Nuñez, de biechtvader van de Onderkoning, in deze dagen haar raadsman was en haar hielp de wereldse tribulatiën te overwinnen en het milieu van snode kerels te verwisselen met de witte kloosterstille. Nog vóór haar 17de (of 19de) jaar trad zij in het strenge convent van de zusters Hiëronymieten in de stad Mexico. Zij deed daar, na een noviciaat van slechts drie maanden (waarin zij ziek werd door de abrupte verandering van levenswijze) in 1667 haar 'eeuwige gelofte' en bleef er tot aan haar dood in 1695 onder de naam Sor Juana Inés de la Cruz.

Met haar neiging tot rationalisering gaf zij enkele jaren voor haar dood in een 'openhartig' en met veel Latijnse citaten gelardeerd geschrift te kennen, dat zij non geworden was 'omdat vanwege mijn volstreekte afkeer van het huwelijk, dit de minst buitenissige en de meest fatsoenlijke keuze was, die ik kon maken om mijn zaligheid veilig te stellen.' Daarbij wilde zij met goddelijke hulp zelfs 'de rustgevende stilte van mijn boeken' en 'de vrijheid van mijn studie' opofferen. Hetgeen zij ook gedaan zou hebben als haar biechtvader het haar niet verboden had 'zeggende dat dit een verzoeking was, en dat zou het ook geweest zijn'. Voorts bekent zij, dat zij nooit uit eigen beweging schreef, maar uit ingeboren waarheidsliefde en de begaafdheid daartoe, die haar bij wijze van uitverkiezing was opgelegd. Uit inspiratie 'van boven' dus.

In hetzelfde geschrift (van 1691!) houdt zij een klemmend pleidooi voor het recht van de vrouw om 'geleerd' te zijn, theologie te

studeren en alle andere wetenschappen inclusief de muziek, omdat die alle ten dienste staan van de godgeleerdheid. Het moet 'oudere vrouwen' dan ook zijn toegestaan om evenals mannen te schrijven over al deze zaken en onderricht daarin te geven. Dit behoeft de vrouw intussen niet van praktische huiselijke werkzaamheden af te houden, al moet zij studeren, want, roept zij uit: 'Wat kunnen wij vrouwen anders te weten komen dan keukenwijsbegeerte?' Zelfs grappig is het, haar te horen beweren: 'Men kan best filosoferen en de maaltijd klaarmaken.' Of: 'Als Aristoteles zou hebben gekookt, zou hij veel meer hebben geschreven.' Zij geloofde, gezond genoeg, in beide soorten van bezigheid en kwam naar aanleiding van een gedwongen rustkuur tot de slotsom dat bij haar 'een kwartier nadenken meer geesteskracht vergde dan vier dagen uit boeken studeren'. Al met al was zij haar tijd ver vooruit. Haar reputatie als dichteres leed niets door het habijt dat zij aantrok. Reeds haar tijdgenoten betitelden haar als 'Tiende Muze' en 'Mexicaanse Fenix'. Een later minder classicistisch geslacht noemde haar 'de enige dichteres' of 'de Mexicaanse non' - en zo is dat gebleven. Geen vrouw in dat land heeft tot nog toe een grotere faam gekend, al zijn *onze* oudere tijdgenoten: Maria Enriqueta, Laura Méndez de Cuenca of Dolores Bolio Peón er een tijdlang gevierde dichtersessen geweest.

De verscheidenheid van Juana Inés haar oeuvre, dat in moderne uitgaaf vier dikke delen omvat - korte en heel lange gedichten, dramatische werken en halfweegs polemisch proza - is zeer groot. De lyrische, soms erg sofistieke, soms ook heel zangerige verzen maken in esthetisch opzicht verreweg het belangrijkste deel van haar produktie uit. Ze verschenen voor de eerste maal te Madrid, nog vóór haar dood, in 1689 met de zwierige titel: 'Inundación castálida de la única poetisa, Musa décima' etc. Zo uniek vond men ook in Spanje de dichteres, dat deze verzameling binnen de vier jaar nog driemaal herdrukt werd. En er volgden kort daarop nog twee delen met poëzie. Haar moeilijk vertaalbare verzen waren de eerste Mexi-

caanse waaraan ik mijn kracht beproefde; hopelijk niet al te overmoedig.

Men ontdekt heel de geaardheid van deze vrouw in haar beroemdste sonnet (blz. 75) waar Góngora en Tasso ten spijt, het eigen persoonlijke geluid vrij doorbreekt. Zij dichtte het bij het portret dat een Mexicaanse schilder van haar maakte. Zich nog bewust van haar aantrekkelijkheid als vrouw, maar niet in staat haar Aristoteles en Kerkvaders te vergeten, komt zij er toe om in dit sonnet de frase 'valse syllogismen van de verf' te gebruiken - een superlatief van het 'gongorisme' dat haar allesbehalve vreemd was. Maar hoe oprecht en ongekunsteld is haar toon dan weer, in contrast met de elf eerste versregels, wanneer zij in de laatste terzine van haar afbeelding - te jeugdig en te mooi naar haar mening - onomwonden zegt: 'alleen een lijk, een vuil, een schim, een niets', in afdalende reeks.

Met voor ons onverklaarbare deskundigheid inzake de perikelen en peripetieën van het liefdesleven beschrijft zij in menig sonnet van de zeventig die met zekerheid uit haar pen afkomstig zijn, de erotische ervaringen en hun nasleep zowel vanuit het gezichtspunt van de vrouw - zoals in het modern aandoende sonnet dat zij zelf de titel van 'Welsprekendheid der tranen' gaf - als uit dat van de man. (Zie het beroemde 'Verwijl nog, schaduw', blz. 77.)

Met parallellismen van gedachten of woorden bereikt zij een eigenaardig effect, waarbij het verstandelijk genot dat haar woordspelingen geven, op de natuurlijkste wijze overgaat in het muzikaal genot van het bijna-gelijkluidende der woordvariaties. Hetgeen doet denken aan de thematische doorwerking in een muziekstuk, maar evenzeer aan een van de opvallende kenmerken van de oude Azteekse liederen.

Ligt er een flinke dosis zelfkritiek in een deel van Sor Juana's werken besloten (zoals in het sonnet op blz. 79 dat ik de titel 'Confiteor' gaf) in een ander deel blijkt zij er niet wars van, om à la Hildegard von Bingen op een ondubbelzinnige en reële manier te

moraliseren, soms zelfs met moeilijk onderdrukte ironie of humor. Onze non moet, zo tussen haar dertigste en veertigste levensjaar, een vrouw geworden zijn waarmee niet te spotten viel. Een die fel opkwam voor gelijke rechten voor beide seksen, geheel in strijd met de geest van haar tijd en milieu. Iemand die vooral op de mannen een verre van vleierende kijk had, al kwamen zelfs de Onderkoningen bij haar op visite en werd zij net als Teresa van Avila of Hildegardis door de groten der aarde in allerlei gewichtige aangelegenheden geraadpleegd. Of leerde zij juist bij zulke gelegenheden de kleine kanten van grote mannen kennen? In ieder geval heeft zij hun haar kritiek niet bespaard, en in haar overbekende 'Redondillas' bijvoorbeeld, wordt geargumenteed 'Over de inconsequentie en de laakbaarheid van de gewoonte die mannen hebben om de vrouwen te beschuldigen van datgene waarvan zij zelfde oorzaak zijn', zoals de eigenlijke titel van dit gedicht luidde. Overigens spaarde zij ook de vrouw met haar zwakheden niet in kritische verzen die zij menigmaal op zichzelf betrok.

Sor Juana Inés appelleert dan ook veel en veel meer aan het gezonde mensenverstand dan aan religieuze gevoelens of aan dogmatische moraal, althans in het lyrische deel van haar gevarieerde oeuvre. Tenslotte spreekt daaruit een rationalistische, wijsgerige geest; nu eens getemperd door droevige levenservaringen, dan weer toegespitst en kribbig door een grondige kennis van 's mensen dwaasheid. Desondanks treft daarbij een onder het woordenspel somtijds verscholen fijngevoeligheid.

Haar toneelspelen, van religieuze of halfmythologische inhoud, geconstrueerd naar het illustere voorbeeld van Calderóns 'autos sacramentales' bevatten duidelijker bewijzen van Sor Juana's verbondenheid met niet alleen het leven van de criollo's en mestiezen, maar ook met dat van de 'primitieve' Indio, die zij al sinds haar prille jeugd kende. Het eenvoudigste volk vooral, dat - zij wist het maar al te goed - moeilijk en maar ten dele te kerstenen was.

Zij kende ook de neger-slaven die al sinds 1502 door de Spaanse immigranten werden meegenomen, en had zelf in het klooster een zwarte slavin als bediende. Zij liet dan ook niet na om én in haar korte zangspelen voor populair-kerkelijk gebruik op grote feestdagen, waarin blijde, volkse liedjes ('villancicos') waren ingepast, én in een dansspel ingevoegd in een van haar grotere toneelstukken, naast Spanjaarden, Italianen of Portugezen, ieder met hun eigen taal (en 'kosters' ook met hele villancicos in het Latijn) zelfs negers en Indianen (die zij terecht 'Mexicanen' noemt) te laten optreden.

Heel bijzonder is de uitvoerige 'Loa' (proloog) die zij aan haar beste *auto*, 'De goddelijke Narcissus' (God die verliefd is op zijn evenbeeld, de mens!) laat voorafgaan. Onder de allegorische figuren die in de *Loa* optreden, zijn twee van de hoofdpersonen: 'Het Westen' volgens de toneelaanwijzing 'een keurige Indiaan met zijn verentooi' en 'Amerika' die 'naast hem een bizarre Indiaanse' moet zijn, gecostumeerd 'met de dekens en *huipils* (hemden) op de manier zoals zij de *Tocotin* zingen.' *Tocotin*, die ook in verschillende andere *autos* naast de *Jacaranda* op steeds verschillende tekst gedanst en gezongen wordt, is een oude Azteekse dansliedvorm, aangegeven met het ritme 'tocotin tocotin toco'. En 'om hen heen dansen andere Indianen, bevederd en met ratels in de hand', luidt de verdere toneelaanwijzing. Onderwijl verwelkomt een 'Vrouw Musica' hen als:

'Nobele Mexicanen, wier oude stam
voortspoot uit 't heldere schijnsel der zon.'

Met een geniale gedachtesprong worden zij vervolgens uitgenodigd om het feest te vieren voor 'de grote God der Plantenzaden' (voor hen: Huitzilopochtli) want 'hij is het die overvloed en vruchtbaarheid brengt in onze provincies.' Maar na commentaar hierop door 'Het Westen' en 'Amerika' treden 'een Spaanse dame, Chris-

telijke Religie' en 'een gewapende Kapitein-Generaal' (stellig Cortés) op, omringd door Spaanse soldaten. Zijn naam is 'IJver' en tegen beider bruusk aandringen dat de twee Indianen 'de ware leer' moeten volgen, verzet het paar zich en verwijt de Spanjaarden dat zij de rust en stilte die hier heersten, zijn komen verstoren. Kapitein IJver roept dan zijn manschappen op om het Indianenpaar met wapengeweld te lijf te gaan, wordt echter door 'Christelijke Religie' tegengehouden, hoewel noch haar pleiten, noch dwang 'Het Westen' beletten zijn oude godheid trouw te blijven. Pas na lang argumenteren (steeds in achtlettergrepige, nu en dan assonerende verzen) wordt 'Het Westen' toch nieuwsgierig naar het Avondmaal waar het koren en de godheid, verbonden met elkaar, worden 'opgegeten' - een subtiele toespeling op de analogie tussen de oud-Azteekse rite van de *teocualo* (letterlijk: de godheid verorberen) en de Eucharistie.

Tegen Religie's mededeling dat de Indio echter eerst moet 'zien hoe het kristallijne water van het Doopsel je schoonwast', brengt deze in, dat hij best weet dat men zich voor het eten behoort te wassen 'want dit is mijn oud gebruik'.

Religie wil de Indianen nu verder onderrichten door middel van de half mythologische 'auto' die op deze proloog zal volgen, maar wordt - een treffend humoristische noot - door IJver gevraagd of zij de ongepastheid niet inziet 'dat wat in Mexico geschreven wordt, men in Madrid vertoont?' Het is de als Religie vermomde schrijfster zelf die antwoordt: 'Dit gebeurt uit gehoorzaamheid.' Afstanden doen er niet toe. Gezamenlijk zingt de groep dan in een lied, dat zij 'thans de God kennen, die ons tot voedsel zal strekken'.

Het is bovenal in enkele andere van Sor Juana's soms heel mooie villancicos welke een aparte studie verdienen, dat haar 'mexicanisme' plotseling en uitbundig doorbreekt. Zij dicht dan van:

'een Indio die door vallen en opstaan,
zo met zijn hoofd de maat nam

van zijn gedanste passen.
 Op een gitaar met echo's ietwat ontstemd,
 zong hij mestieze tocotins
 van Mexicaan en Spanjaard.'

Waarop inderdaad een danslied volgt, doorspekt met hele volzinnen en losse frasen in het Nahuatl, op de manier zoals wij die ook in Europa kennen van onze 'leysen' of Carmina Burana. Zo luidt een van de kwatrijnen van bedoelde villancico:

'Alleen God *Pitzintli* (de Zoon)
 daalde uit de hemel
 en onze *tlatlácol* (zonden)
 heeft hij ons vergeven.'

Het geheel van dit macaronische lied heeft iets grappig-ontroerends.

In een andere reeks villancicos die Juana Inés 'Ensaladilla' (Potpourri) noemt, zingen de 'Negertjes' in gebrekkig Spaans, dat ze zwart zijn 'omdat de zon ons heeft aangekeken'. Vervolgens geven 'de vrolijke Mexicanen' een *tocotín* van negen kwatrijnen, *geheel in het Nahuatl* ten beste. Volgens een der beste moderne amerikanisten is dit gedicht 'voortreffelijk, vloeiend en gracieus van expressie'. Door de veelvuldige dubbele assonanties (met name i-i / i-i en i-e / i-e) klinkt dit lied van zeslettergrepige verzen - korter en regelmatiger dan de oud-Azteekse - inderdaad erg zangerig. Het is tevens waardevol als bewijs van snelle acculturatie en aanpassingsvermogen van het levende Nahuatl. Evenals het vorige gedicht aan Maria gericht, zegt het in de eerste strofe:

'Geliefde Vrouwe
 als gij heengaat en droevig
 ons achterlaat, o moeder
 vergeet ons niet daarginds.'

En in weer een andere 'Ensaladilla' brengt de dichteres naast coplas in het Latijn, eerst een lied van 'tu negro Anton', een 'zwarte met witte ziel' die in zijn Spaans - zoals telkens in Sor Juana's vrome liedjes van 'negrillos' - van elke *r* een *l* maakt, en omgekeerd. Zijn prestatie wordt gevolgd door de villancico van een Bask, die een tiental woorden uit *zijn* taal kunstig en goed daarin gebruikt, volgens de kenners. In die tijd trokken ook veel Basken naar de Nieuwe Wereld, en Sor Juana was zelf de dochter van een Bask. Al met al is de polyglotte en taalgevoelige non geïnformeerd genoeg geweest en dit gebleven - ondanks de kloostermuren, die haar blijkbaar niet geheel van de buitenwereld konden afsluiten.

Het lichte, populaire en folkloristische karakter van haar autos en villancicos die soms ook antifonisch of echte dialogen waren, is haar niet altijd in dank afgenomen; dit 'vrome' deel van haar produktie werd zelfs bestreden door sommige clericale scherpslijpers en anderen, ofschoon verschillende autos zelfs in de kathedraal van Mexico of in Madrid hun bestemming vonden, waar ze het konden opnemen tegen het beste (hoewel minder 'volkse') dat daar werd gepresenteerd. Maar ze werden tenslotte met de grote hoop verketterd als ongeschikt voor 'het onwetende volk' en 'de respectabele Geloofswaarheden' onwaardig. In het derde kwart van de 18de eeuw verbood Carlos III ze allemaal, net als het verdere oponthoud van de Jezuïeten in zijn rijk waar (voor een korte poos nog) de zon niet onderging.

Onze dichteres, die mans genoeg was om ook voor haar werk op te komen, vond overigens meer bewonderaars en medestanders dan kritikasters, in kerkelijke kringen zo goed als in wereldlijke. En veel werd nog verwacht van de nauwelijks vijfenveertigjarige die reeds zo'n omvangrijk oeuvre had. Maar de omstandigheden brachten haar tot een uiteindelijke ascese die misschien altijd wel in haar bedoeling gelegen had. Toen tussen 1690 en 1695 Mexico geteisterd werd door honger, tumult en epidemieën, offerde 'Moeder' Juana

Inés de la Cruz niet alleen haar rijke bibliotheek en kostbare verzameling muziek- en wetenschappelijke instrumenten op ten bate van haar getroffen streekgenoten, maar tot besluit ook haar leven bij het verzorgen van de pestlijders in haar convent. Een heroïsch einde van de 'unieke dichteres' zoals zij reeds tijdens haar leven genoemd werd. Uniek is zij ook gebleven, heel de Mexicaanse literatuurgeschiedenis door. In wezen een vereenzaamde, maar geen tragische vrouw; een wonderlijk begaafde en diep getormenteerde non, zoals bij ons Hadewych, die ook nog geen gelijkwaardige opvolgster gevonden heeft sinds de Middeleeuwen.

Een niet onbelangrijke collega en vriend van Sor Juana Inés verdient hier nog genoemd te worden, namelijk Carlos Sigüenza y Góngora (1645-1700), een geleerde ex-Jezuïet wiens dichtwerk, hoewel onbedoeld, ook al beïnvloed werd door dat van zijn bloedverwant, de beroemde Luís Góngora, ofschoon het toch ook een aantal 'amerikanismen' vertoont, vooral in zijn eersteling. Dit lange poëem 'Primavera Indiana' was gewijd aan de legende van Mexico's nieuwe nationale patrones, de Virgen de Guadalupe. Maar het is meer door het opmerkelijk encyclopedisch oeuvre van deze hoogleraar in de wiskunde, dan door zijn dichtkunst dat hij tot de grote zonen van zijn tropisch geboorteland gerekend wordt.

IV. De 18de en 19de eeuw

Na de dood van Zuster Juana Inés wordt het stil op de toppen van de Mexicaanse Parnas, al duurt het retorisch gekrioel aan de voet van de Zangberg voort. En tijdens de 18de eeuw ontstaan slechts een paar curiositeiten, zoals de 'Rusticatio Mexicana' van padre Landívar uit Guatemala, die zijn beschrijvende gedicht in het Latijn maakte, om het maar goed te kunnen laten lijken op de 'Georgica' van Vergilius. Een Mexicaan met de alleszins passende naam van Joaquín Arcadio Pagaza heeft echter voor een Spaanse omdichting ervan gezorgd.

De bucolische, landelijk-idyllische dichterschap tierde welig in de tweede eeuw helft; er werd zelfs volgens de inmiddels verouderde mode uit Europa ook in Nieuw Spanje een 'Arcadia' opgericht - een dichter-academie waarin de poëten zich als lieve schaapherdertjes en landlieden aanstelden en die natuurlijk hier 'Arcadia Mexicana' gedoopt werd. De geestelijke vader ervan was Fray Manuel de Navarrete die, zoals vanzelf spreekt, een matador van *onoorspronkelijkheid* was in zijn anacreontische... liefdesgedichten, niet erg passend bij een kloosterling. Dan, bij het aanbreken van de 19de eeuw is ook de onafhankelijkheid van Mexico in voorbereiding en maakt het in de achterhoede volgen van de literaire mode van Spanje - die inmiddels steeds meer afgezakt en uitgezikt is - plaats voor het volgen van Franse ideeën en manieren. Waarop dan ook de Romantiek haar intrede doet in het land.

Hoe valt deze gang van zaken te rijmen met de onderdrukking en het niettemin blijven voortbestaan van de oude autochtone tradities? Als er over de Mexicaanse lyriek in de 18de eeuw niets werkelijk goeds te vermelden valt, dan is de hoofdoorzaak hiervan, dat bij het

verval van de Spaans-koloniale overheersing, mede veroorzaakt door de opkomst van een in grootte toenemende, zich van haar eigenwaarde en macht bewuste criollo-klasse, drama en verhaal de volle belangstelling genoten, de dichtkunst echter slechts een armetierig bestaan leidde. Wat inmiddels wél gebeurde, was het voortleven van Indiaanse toneelopvoeringen, maar dan 'gekerstend' (zoals al spoedig in de 16de eeuw gebeurde door de eerste missionarissen, maar vervolgens vooral door het ingrijpen van de Jezuïeten-paters) onder de genadeloze supervisie van de Heilige Inquisitie. Dat toch onvermijdelijk 'heidense' reminiscenties in die spelen gehandhaafd bleven en een figuur als bijvoorbeeld Santiago menigmaal iets weg had van een bizarre Quetzalcoátl of Huitzilopochtli uit de overlevering, lag voor de hand. De populaire autos werden immers in de nog altijd levende en tot op heden levend gebleven volkstaal opgevoerd - al naar gelang de landstreek in het Nahuatl, het Otomí, het Tarasca, enz. In de meer afgelegen dorpen zijn ze nog steeds in zwang op bepaalde feestdagen.

Bij het naderen van de 19de eeuw bereikte de koloniale toestand het kritieke moment waarop de schokkerige drang tot zelfbevrijding met stijgende kracht en frequentie tenslotte tot uitbarsting kwam, het sterkst in 1810 toen de creoolse parochiepriester Hidalgo en de mestiese pastoor Morelos aan het hoofd van hun kudden en voor de belangen daarvan de gewapende strijd tegen de Spanjaarden begonnen, waarbij zich spoedig tal van andere ontevreden Indio's en mestiezen aansloten onder het banier van de Maagd van Guadalupe. Dit was het begin van een langdurige bevrijdingsoorlog vol wisselvalligheid en wreedheid over en weer, totdat de eeuwenlange overheersers in 1821 voorgoed verdreven waren.

Maar nog bleef de Spaanse importcultuur bij de 'hogere' klasse in ere, ofschoon zowel leken als geestelijkheid zich in deze periode en daarna genoopt zagen te kiezen tussen de eerbied voor het Spaans en het Iberische culturele erfgoed, of de rebelle die het specifiek eigene

voorstond. Onder de mestiezen nam de nationale integratie hand over hand toe; op de 'uitgedunde massa' der Indianen werd nauwelijks acht geslagen, behalve als het om het opeisen van soldaten ging. Zij werden verder aan hun lot overgelaten.

Pas na deze langdurige overgangstijd kwamen eindelijk weer dichters van enige betekenis aan het woord, al bleven interne revoluties en militaire coups nog aan de wanorde van de dag.

De vaders van de Mexicaanse Romantiek waren Fernando Calderón en Rodríguez Galván, beiden vrij jong en nog vóór het midden van de eeuw gestorven. Hieraan is vermoedelijk te wijten dat zij aan de Romantiek van de Nieuwe Wereld nog geen eigen geluid wisten te geven. Calderón met zijn omineuze naam was vooral een goed dramatisch dichter, die zelfs bij de behandeling van Mexicaanse stof niet van de illustere Franse voorbeelden loskwam, gelijk al blijkt uit de titel van een van zijn toneelspelen: 'Zadig of de Indiaanse slavin'. Rodríguez Galván bracht meer tot stand. Zijn stijl was reeds typisch Mexicaans, zijn stof ook, zoals die van zijn eertijds beroemde drama 'Muñoz, visiteur van Mexico' en die van zijn nog beroemder gedicht 'De profetie van Guatímoc' dat als een der hoofdwerken van de lokale Romantiek geldt.

Al in de tweede helft van de 19de eeuw werkzame romantici zijn J.J. de Pesado en M.M. Flores. Eerstgenoemde is vooral een landschapschilder in zijn verzen, maar een die helaas weinig lokaal koloriet aan zijn liefvallig dichtwerk gaf. Hij heeft echter ook een stevige verzenbundel 'Los Aztecas' gepubliceerd, waarvan hij à la Macpherson's 'Ossian' voorwendde dat het een vertaling was van Netzahualcōyotl's oude gedichten. Later bleek dat hij in het geheel geen Indianentalen kende en alleen werkte naar de proza-vertaling van enkele fragmenten die een Indiaanse vriend voor hem maakte! De rest fantaseerde hij er maar bij, en zo komt het, dat in deze pseudo-Azteekse nadichting meer herinneringen aan Horatius en aan de Bijbel voorkomen, dan passend is voor de smaak van wie op

exotische lekkernijen uit is.

Geheel anders vertoont zich Manuel Flores, de jonggestorven 'dichter van de wanhoop', die onder invloed van de Musset schreef, maar een Musset werd met tropische gloed. Hij is veel zinnelijker en zwoeler in zijn lyriek en daardoor een typisch Amerikaanse romanticus. Na hem komen dan meer en meer dichters en schrijvers die sporadisch in staat waren een eigen geluid te laten horen. Er volgde een tijd met veel talent, en technisch kunnen; toch ook nog altijd wel onoorspronkelijkheid. De uitzonderingen zijn echter zeer sprekend.

Pas in het relatief rustige intermezzo dat het lange bewind van Porfirio Diaz was - met rust en orde ten koste van de berooide Indiaanse *péon* - scheen het mogelijk dat een volbloed Indio, Ignacio Manuel Altamirano (1834-1893) die op zijn veertiende jaar nog geen woord Spaans kende, zich ten volle kon ontplooiën tot een erudiete dichter in die taal, en met dat wonderlijke aanpassingsvermogen de Indianen eigen, zich volkomen wist in te leven in een uit Europa afkomstige poëtica en romantisch jargon. En dit, zonder in een diepere laag zijn herkomst te verloochenen. Eigenlijk was hij al geheel gevormd voordat de nationale rustpauze intrad. Voordien een medestrijder van Benito Juárez, de eerste volbloed Indiaanse President van de Republiek, bij zijn eliminatie van de opgedrongen tragische Keizer Maximiliano, een Oostenrijker, hielp Altamirano door zijn geschriften mee aan de opheffing van zijn volk, die Juárez beoogde.

In die zin schreef hij ook een paar lokaal gekleurde romans, - nog altijd een evenement in die tijd. Ondanks de intellectuele Europeanisering die hij onderging, laten een zekere strakheid, zin voor gesloten, uitgebalanceerde vormen en daarnaast een vreemde speelsheid duidelijk zien, dat Altamirano's vertrouwdheid met 'het andere' geenszins gelijk te stellen valt met volkomen assimilatie. Integendeel, opvallend traditioneel in zijn werk is zijn verbondenheid met

het land; niet in nationalistische, noch in descriptieve zin, maar als vanouds in regelrechte relatie met de grond en de natuur die de mens voeden, tot in het graf herbergen en weer in zich terugnemen - de Grote Moederwereld waarvan de mens een bewust onderdeel is, zoals vroeger ook de oude Azteken dachten en voelden. In een van zijn bekendste verzen, 'De Appelsienen', vertoont hij een evenwichtige verbinding van het typisch Mexicaanse met het Europees-romantische.

Is er bij don Ignacio al een zekere ongedwongenheid in het gebruik van inheemse woorden en beelden merkbaar, bij de kleurgevoelige Manuel Gutiérrez Najera (1859-1895) vinden wij precies het tegendeel: een uitgesproken kosmopolitisme en een geest die zich tijdens zijn korte leven beter in Frankrijk thuis voelde dan in zijn geboorteland. Een romantisch cynisme à la Heine verbergt bij hem kwalijk een soortgelijke overgevoeligheid en kwetsbaarheid. Door zijn Europeanisme was hij voor zijn landgenoten juist de 'exotische' dichter bij uitstek en tevens een voorloper van wat men er 'het modernisme' in de poëzie - de vrijwel volslagen breuk met de gangbare en geijkte Spaanse schema's - zou noemen. Zo en door zijn vroege dood werd hij de bevoorkeurde dichter van de jeugd die in de nieuwe eeuw op de voorgrond trad.

Een lyricus die stellig niet voor hem onderdoet, was Salvador Díaz Mirón (1853-1928), de typische weerbarstige, ontembare vertegenwoordiger van een moeilijke overgangstijd, die het ondanks een bewogen leven lang uithield. Hij werd een van de bekendste en meestbesproken schrijvers in het eerste kwart van onze eeuw, maar heeft zijn reputatie niet zozeer aan zijn verzen te danken, die nog tot de laat-Romantiek gerekend moeten worden, dan wel aan zijn nogal schandaalverwekkende levensloop. Zijn wilde karakter, de vele duels die hij uitlokte en de reeks van gevangenisstraffen die hij moest uitzitten, hebben als bij Villon hun neerslag gevonden in een rijke en weloverwogen poëzie, die echter meer algemeen-menselijk

dan karakteristiek-Mexicaans is.

Adalberto Esteva (geb. 1863), advocaat en journalist, was 22 jaar lid van het Parlement en zijn juridisch opus in 14 delen, de 'Legislación Mexicana', alsmede de vele schoolboeken die hij schreef, maakten hem in zijn land minstens even bekend als zijn weinige verzenbundels. Daarin toont hij zich zoals de meesten van zijn tijdgenoten, meer Frans dan Spaans geörienteerd en daarbij toch dikwijls regionaal gefixeerd (hij kwam uit Vera Cruz, net als Diaz Mirón) en anacreontisch gestemd, zoals in 'Nox'. Naast Luis Urbina zou ik in dit verband ook nog J.J. Tablada willen noemen, wiens oeuvre door Chinese en Japanse poëzie werd beïnvloed, maar die ook Azteekse thema's en woorden gebruikte en veel lokale kleur gaf aan zijn prozaschetsen van het Mexicaanse milieu.

Al voor de periode vol 'pronunciamientos' en revoluties die op de val van Porfirio Diaz in 1910 volgde, en nog een poos daarna, was *de* revolutionair, maar dan in strikt literaire zin, Enrique González Martínez (1871-1952). Van huis uit medicus en later diplomaat, zette hij zich als een der eerste aanhangers van het 'modernismo' schrap tegen de epigonen van een naar zijn mening on-Mexicaanse romantiek. Met zijn bekende sonnet 'Draai hem de nek om, de zwaan', dat samenvatte wat hij ook als tijdschriftredacteur beoogde, gaf hij in 1911 een signaal om af te rekenen met het sentimentele gedoe van de meesten van zijn kunstbroeders en nieuwe wegen in te slaan, die niet eens zo heel nieuw waren in Europa. Hiermee luidde hij wel een nieuw literair tijdperk voor Mexico in, waarbij het 'Ruben Darisme' en het l'art pour l'art-beginsel werden afgezworen.

Een gelijksoortige loopbaan bij een totaal verschillend karakter had Arnado Nervo (1870-1919), een dergenen die in tegenstelling met vele anderen aan deze oproep tot meer zuiverheid en soberheid gehoor gaven.

Hij was een ex-seminarist en (dientengevolge?) levenslang gefol-

terd door zijn tweestrijd tussen een al vroeg boeddhistisch gekleurde vroomheid en ingeboren wellust. Altoos meditatief, teder, melancholisch en bezig met de 'ontzagwekkende' dood zonder deze te vrezen, streefde hij ook steeds meer naar vereenvoudiging van expressie. Zijn literaire geloofsbelijdenis bevatte de regels:

'Ik weet niets af van literatuur,
van heldere of doffe klinkers,
noch ritmen, metra of cesuur,
noch iets van scholen (kijvende katijven),
noch van gezwendel met structuur,
welluidende diástoles of sístoles...'

Nervo, die in wezen al tot de twintigste eeuw behoort door de openhartigheid waarmee hij zijn dubbele natuur blootlegt bij een verfijnde vormgeving en een subtiële woordkeus, geldt voor een van de knapste Mexicaanse dichters, geslingerd als hij voortdurend is tussen de uitersten van zinnelijkheid en natuurverheerlijking enerzijds en ascese (veeleer dan mystiek) anderzijds. Zijn 'klassiek' geworden gedicht 'Aan Thomas à Kempis' is daar een duidelijke uitdrukking van. En juist door zulk een tweezijdigheid heeft de niet tot volle rijpheid gekomen Nervo een grote invloed op jongeren kunnen uitoefenen. Zijn navolgers in Mexico zijn niet gering in aantal. Zijn laatste levensjaren als subalterne diplomaat in den vreemde doorgebracht, leidden er toe dat hij een bitter spotgedicht, half in het Spaans, half in het Frans geschreven, over die 'vergulde en besterde' loopbaan naliet. Ook dááruit blijkt zijn nooit overwonnen gespletenheid.

V. Tweederde van deze eeuw

In het nogal zonderling bewogen tijdvak tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog voltrok zich in de Mexicaanse letteren de bijna totale breuk met aloude Spaanse hebbelikheden van dictie, prosodie en literaire stromingen. Schrijvers en dichters conformeerden zich steeds meer aan de algemene normen van de nieuwere Westeuropese, Russische, maar ook Noordamerikaanse literatuur, al was dit ook de periode waarin meer dan ooit vooral de roman- en toneelschrijvers zich richtten op dat wat zij om zich heen zagen gebeuren en meebeleefden. De meesten waren niet langer bang om de eigen bodem te verkennen en op eigen manier van hun soms ontstellende waarnemingen gebruik te maken. Niet alleen de romankunst en het drama, maar ook de lyriek - zij het in mindere mate - gingen evenals de schilderkunst een opmerkelijke bloeitijd tegemoet, die omstreeks 1920 begonnen, zeker twee generaties voortduurde. Een uitgebreide bloemlezing van Mexicaanse gedichten uit de twintigste eeuw, die tot 1966 gaat, behelst van niet minder dan 45 verschillende auteurs werk dat op zijn minst 'heel behoorlijk' genoemd mag worden. Hier zijn ook een handjevol vrouwelijke auteurs bij!

Vooraf tijdens en na de Spaanse Burgeroorlog keerden de sympathieën zich af van Spanje, hoewel inspiratie door Ramón Jiménez en García Lorca duidelijk merkbaar werd naast die door de Franse surrealisten, en zowel van oudere Noord Amerikanen als Walt Whitman als van jongere 'gringo'-dichters. De Verenigde Staten die nu vaker dan voorheen bezocht, bestudeerd en a-politiek beoordeeld werden, deden menig merkwaardig Latino-gedicht ontstaan, alleen al door het waargenomen grote contrast met de eigen omgeving van

de dichters. Het waren echter voornamelijk de romanciers die met buitengewoon groot talent het lokale, met zijn specifieke problematiek, uitbeeldden.

Mij scheen het toe, in die tijd en ook nog een paar decennia later, dat bijna elke intellectueel in 'het nieuwe zelfbewuste Mexico' verzen schreef. Ze werden in de *tertulias* - kroeg of geen kroeg - zonder bepaalde aanleiding tevoorschijn gehaald, voorgelezen en besproken. Zo veelvuldig zelfs, dat het menigmaal werd tegengegaan met de standaard-grap om bij het zien van iemands gebaar naar de binnenzak, dreigend uit te roepen: 'Als jij me voorleest, lees ik jou ook voor!' Waarna het gebaar onder een verlegen lachje doorgaans veranderde in een greep naar het drinkglas of een sigaret.

Bij zo'n overdaad aan creativiteit werd vanzelfsprekend ook druk gepubliceerd in kranten, tijdschriften, plaquettes bovenal. Meer dan in andere Latino-landen, Argentinië misschien uitgezonderd. Tal van literaire of semi-literaire tijdschriften van kortere of langere levensduur verschenen in de stad Mexico en ook in de provincies, waar toen juist zo hard gewerkt werd aan de alfabetisering van de massa. De uitgevers - ook van poëzie - leken goede zaken te doen, aangemoedigd als zij werden door de overheid, die dit ook de schrijvers deed, wanneer deze niet al te opstandig of te buitenissig waren. En het gebeurde zonder al de benepen bureaucratie die vandaag het officiële distributiewezen van de Nederlandse 'cultuur' tot een aanfluiting maakt.

Uiteraard bevond zich onder al die vele dichterlingen en poëtasten een zeker niet zo klein aantal persoonlijkheden dat met kop en schouders boven de rest uitstak, en de erkenning van hun voortreffelijkheid liet zelden op zich wachten in die kritisch ingestelde, openhartige atmosfeer. Mexico was genereus voor zijn dichters, in zekere zin zelfs *te* genereus, want de nadelen van hun oververzorging-uit-waardering werden op den duur goed merkbaar. Juist menig een onder de beste dichters en prozaschrijvers (die ook dáár niet

van hun literaire arbeid konden bestaan) kreeg een belangrijke officiële post - veelal als diplomaat - die hem weliswaar op een openbaar voetstuk plaatste en hem 'een onbekommerd bestaan' moest opleveren, maar tevens als *mixed blessing* zoveel van zijn tijd en aandacht vergde, dat zijn literaire produktie wellicht niet in kwalitatief, ongetwijfeld echter in kwantitatief opzicht daaronder leed. En het is twijfelachtig of het kosmopolitisme dat onwillekeurig hun werk besloop als gevolg van vele reizen en jaren *en poste* in aller heren landen doorgebracht, als winst valt aan te merken.

Het heeft weinig zin hier meer dan een vijftiental namen te noemen. Hoe dichter wij in deze nog onvoltooid verleden tijd het heden naderen, hoe moeilijker het valt een keuze te doen en vast te stellen wie beter is dan wie, zonder anderen tekort te doen. Ik kan alleen zeggen wie mij in de loop der jaren het beste lagen en nog altijd aanspreken - niet in de laatste plaats door hun vertaalbaarheid, wat natuurlijk een dubieus criterium is. Maar het volgende is dan *mijn* kijk op wat ik grotendeels van nabij heb kunnen meemaken of ondergaan, omringd door goede vrienden en bekwame informanten.

Zoals de Tachtigers bij ons, functioneerden in zekere zin Ramón López Velarde, die al vroeg in de eeuw zijn 'gedurfde' poëzie bracht en deswege doorgaat voor de pionier van een werkelijk 'moderne' verskunst, alsook Alfonso Reyes, een veelzijdig auteur en vertaler, die heel lang in Spanje woonde, maar desondanks veel invloed uitoefende op zijn generatie, de al wat oudere. Dat deed hij overigens niet als spaarzaam publicerende dichter (een van zijn bundels verscheen al in 1933 in... Maastricht!) maar als essayist en uitstekend prozaschrijver, die op enigszins lyrische en originele manier wist te overtuigen.

Met de iets jongere Jesús Zavala (1892-1957) die vooral het landleven bezong, komt in dit geschrift een auteur voor het voetlicht die maar heel weinig lyriek voortbracht, wel een bloemlezing sa-

menstelde, maar wiens verzen soms een scherp beeld van Mexico oproepen. Heel anders is het gesteld met Carlos Pellicer (geboren 1899). Hij gaf meer dan twintig verzenbundels in het licht, waarin veel landschapsgedichten. Pellicer was museumdeskundige - een tijdlang beheerde hij zeven Mexicaanse musea tegelijk - en reisde veel. Uit menig gedicht van deze verzamelaar van pre-columbische artefacten spreekt een intense belangstelling voor de beeldende kunst, ook de niet-inheemse. Sommige van zulke verzen noemde hij dan ook 'Studies', in de schilderkunstige betekenis van het woord.

José Esquivel Pren, zo weinig bekend dat zijn data niet achterhaalbaar bleken, compareert hier vanwege zijn 'Ballade' waarbinnen de typisch Mexicaanse sfeer zelfs de stilte naar de dood toe schreef - geheel conform de Azteekse traditie. Ook Rafael Lozano Jr. is een niet erg op de voorgrond getreden figuur als dichter. Maar met zijn 'Azteekse fluitist' geeft hij een goed voorbeeld van de manier waarop in onze tijd het oude cultuurgoed 'vertaald' wordt door on-Mexicaanse associaties die toch bijdragen tot het koloriet van het geheel. Waarbij nog komt dat dit gedaan wordt in de sonnetvorm die, zo frequent al bij Sor Juana Inés, door alle tijden heen ook in Mexico geliefd blijft. Hij woonde een tijdlang in Frankrijk, vandaar...

Een literatuurhistorisch goed geschoold en veelbereisd man als José Gorostiza (geboren 1901) grijpt weliswaar - uitzonderlijk genoeg - graag terug naar de Spaanse klassieken, maar is niettemin een meester van het korte vers - gedichten van soms maar één regel. Die zijn dan echter, kort of langer, vaak van een grote zangerigheid en charme. Zijn syntactische snelvoetigheid, zonder dat hij daarbij in ellipsen vervalt, is mogelijkwijze gevolg geweest van zijn drukke ambtsbezigheden op enkele van de hoogste posten in zijn land.

Dit laatste geldt enigermate ook voor zijn collega Jaime Torres Bodet (geboren 1902), als dichter gelukkig reeds gerenommeerd (ook om zijn poëtisch proza) voordat hij het tot hoge diplomaat,

kabinetsminister en zelfs Secretaris-Generaal (niet de slechtste!) van de UNESCO bracht. Hetgeen hem niet belette al met al zowat twintig boeken, grotendeels lyriek, met name sonnetten, te publiceren en bij wijze van 'credo' de uitspraak te doen: 'Elk gedicht is een vredesverdrag tussen de mensen.' Moest ik het aandurven zijn 'Soledades' met 'Blues' te vertalen? In zijn gedichten zocht Torres Bodet naar eenvoudige, lichte vormen en toonde hij grote helderheid en technische beheersing.

Samen met hem en 'Pepe' (voor zijn vrienden) Gorostiza, vormt de kwetsbare Xavier Villaurrutía (1903-1950) een trits die de top van hun generatie was en ook van de volgende bleef. Minder toegankelijk voor ambtelijke verlokkingen dan de meeste anderen, was hij druk werkzaam als criticus. Ook in zijn gedichten exact, koel en revolutionair, wijdt hij zich daarin veelal aan het thema van de nacht, de droom en... de dood alweer. Voor hem zijn nacht en droom de plaatsen van het ware leven, en is de dood de herinneringssituatie aan dat 'echte' leven. Niet voor niets draagt een van zijn mooiste verzenbundels de titel 'Nostalgie van de dood' - een opus waaruit de hier vertaalde 'Nocturne' afkomstig is.

Een gedicht als 'Reis' van Salvador Novo (geboren 1904), typeert hem helemaal, zoals hij zich voordoet in twee tientallen verzenbundeltjes, met een groot aangeboren talent dat zich evenwel tezeer verspreidde in een hele reeks verhalen, essays, toneelstukken, bloemlezingen en artikelen. Een onrustige geest die zich vaak surrealistisch, bijna dada-achtig uitte en daarbij geneigd tot humor die in spot kan overgaan; hetgeen al te merken is aan de titel 'Never ever' waarmee hij een van zijn verzenbundels de wereld in zond. In meer dan één opzicht is hij dan ook een der 'jongeren' die het langst jong gebleven is.

Manuel Ponce (geboren 1913) is, van welke kant ook bezien, het tegendeel van Novo. Hij houdt zich op de vlakte en laat niets van zijn privé-persoon los dan wat transpireert door zijn gedichten. In

diepste wezen vromer dan de meesten, relativeert hij graag, soms bijna scholastisch, zoals moge blijken uit het niet ongecompliceerde vers van hem, dat ik hier vertaald heb.

Als componist maakt Ponce - van huis uit musicus - tenslotte veel naam; heel wat meer dan als dichter. Wat hij ongetwijfeld toch ook was, en verdienstelijk genoeg.

Een uitgesproken extravert is daarentegen Octavio Paz (geboren 1914) die in de Verenigde Staten studeerde, diplomaat werd en (dientengevolge?) in zijn werk een groter kosmopolitisme vertoont dan het gros van zijn naaste collega's. Welsprekend en veelzijdig uit hij zich in meer dan een dozijn verzenbundels, in toneelstukken en essays, waarvan de knapheid niet altijd met gevoeligheid gepaard gaat. Interessant door verrassingen van taal of inventiviteit, is Octavio Paz wel meestentijds, ofschoon een zekere 'gemakkelijkheid' hem nogal eens parten speelt.

Om geen eenzijdig beeld te geven en mij hierdoor de beschuldiging van seksisme op de hals te halen, wijs ik tenslotte op het voor Latijns-Amerika ongewone feit, al aangeduid door het bestaan van Sor Juana Inés de la Cruz, dat de 'emancipatie' van de vrouw - althans op het gebied van de lyrische zelfexpressie - daar veel eerder begon dan bijvoorbeeld in Spanje, en zich vooral na het begin van onze eeuw flink doorzette. Zo valt het op, dat Frederico de Onís, samensteller van een bekende uitvoerige antologie van Spaanse en Latijns-Amerikaanse gedichten die tussen 1882 en 1932 werden gepubliceerd door 164 verschillende dichters, daarin slechts van 7 dichters werk opnam... En die waren alle zeven uit de Nieuwe Wereld afkomstig!

Vooraf in Mexico ontbreken de vrouwen niet in het huis van de Muze der Poëzie, al is er in onze eeuw niet één bij van het kaliber van haar tijdgenote Gabriela Mistral of zelfs van een Ibarborou of Stomi. Door Maria Enriqueta (geboren 1875, of volgens minder welwillenden al in 1872) kreeg het land eindelijk na twee eeuwen

weer een gevierde dichteres; geen geniale non ditmaal, maar een soort van tranenrijke Hélène Swarth, ofschoon veelzijdiger dan deze, want behalve haar drie verzenbundels die haar ondanks hun somberte en wisselende kwaliteit een hele tijd lang grote roem bezorgden, publiceerde Maria Enriqueta ook drie romans, een zevental verhalenbundels, kinderboeken en vertalingen.

Zij heette in haar burgerlijke staat Maria Enriqueta Camarillo de Pereyra - een hele mondvol, want ze was gehuwd; niet met een soort van Lapidoth, maar met de bekende historicus Carlos Pereyra. Haar verzen ontploffen intussen van de sentimentaliteit en de zoetelijke romantiek. Zodat het wel tragisch, maar niet onverdiend is dat zij die vooral door haar larmoyante gedichten een generatie lang de gevierde 'Poetisa' was, vandaag bijna totaal vergeten is. Haar 'Om tien uur' is tekenend voor een tijd waarin zoiets 'ontroerend mooi' gevonden werd.

Maria Enriqueta kreeg meteen medestanders van dezelfde rangorde, Isabel Pesado en andere in vergetelheid geraakten, maar weldra ook waardiger opvolgsters die geleidelijk aan beter werk leverden dan hun romantische voorbeelden. Eerst dichtersessen zoals Dolores Bobo de Péon die uit Yucatán kwam en iets in zich had van de bekende verbeeldingskracht der Maya's, maar sterk onder invloed stond van aanvaardbare Spaanse sentimentalistes als Bécquer en Nuñez de Arce, en niet minder onder die van de beminnelijk filosoferende Campoamor - alle drie zeer *en vogue* omstreeks de eeuwwisseling. Een flinke mate van zelfbewustzijn, trots en weerbaarheid kan men haar echter niet ontzeggen.

Vervolgens steeds betere 'poetisas menores' als Margarita Michelena, Guadalupe Amor, Concha Urquiza, en eindelijk Rosario Castellanos (geboren 1925) die na een opleiding in de wijsbegeerte meer dan een dozijn verzenbundels en bovendien een aantal prozawerken publiceerde. Het is naar aanleiding van die laatste dat men haar in Mexico wel eens 'de eerste beroepsschrijfster van onze letteren'

noemt. Intussen is haar grootste verdienste als dichteres: 'niet met andermans long te willen ademen' en te streven naar een duidelijk herkenbaar persoonlijk geluid.

De jongere dichtergeneraties, van na Wereldoorlog II, laat ik noodgedwongen buiten deze beschouwing met haar 'illustraties', want over de literaire ontwikkelingen van de laatste vijftientig jaar die ik niet zelf in Mexico heb waargenomen, durf ik niets te zeggen. Het blijve aan anderen overgelaten dit te doen.

VI. De Volkspoëzie

Het gros van de Europeanen die gedurende bijna drie eeuwen de Nieuwe Wereld kwamen bevolken, was boers en ongeletterd. Maar ongetwijfeld brachten al die soldaten, avonturiers en consorten iets van de traditionele volkspoëzie met zich mee uit Spanje. Met name: liedjes, populaire coplas en allerlei romances over historische en recente gebeurtenissen. En terwijl de hogere klassen onder de nieuwkomers bleven vasthouden aan de beruchte 'limpieza de sangre' - schaarse uitzonderingen daargelaten - en zich er voor hoedden om (althans wettelijk) zich met de autochtone bevolking te vermengen, namen de lagere klassen het niet zo nauw. Vooral niet wanneer hun leden in Mexico zelfwaren geboren of opgegroeid.

Zo ontstond van lieverlede een grote groep criollo's, met weinig binding aan hun land van oorsprong, en een nog grotere groep mestiezen, gemengdbloedigen die meestal Spanje fanatiek afwezen en Mexico als hun enige vaderland beschouwden. Zij en de Indio's zorgden er tenslotte voor, dat dit land een onafhankelijke Republiek werd, die hun meer mogelijkheden tot ontwikkeling en economische vooruitgang bood. Tijdens dit lange moeizame proces waarbij 'de laagste' uitgebuite klasse, die van de Indianen, het aanvankelijk aflegde, sterk in aantal verminderde en verkommerde, bleven zij eeuwenlang vrijwel aan zichzelf overgelaten - behalve bij gedwongen kerstening.

Sedert ongeveer een eeuw - na en misschien door de Onafhankelijkheid - deed zich het frappante verschijnsel voor, dat na die grote teruggang in de koloniale tijd, de Indio-klasse zich vrij snel herstelde, in aantal begon toe te nemen, zelfs zozeer dat Mexico nu al jarenlang het land bij uitstek is, waar de oorspronkelijke Indiaanse bevolking - reeds tot zo'n tien miljoen aangegroeid - niet alleen de

grootste en relatief bloeiendste ter wereld is, maar ook een aanzienlijke rol speelt in het maatschappelijk bestel en opnieuw haar eigen stempel daarop drukt. Dat dit alles met de nodige pijn en moeite bereikt werd, behoeft geen betoog. Het leidde intussen tot een unieke bevolkingssamenstelling, want al rond 1960 bestond meer dan de helft van Mexico's inwoners (ruim 33 miljoen) uit mestiezen en 30% uit 'onvermengde' Indianen van wie nog meer dan een miljoen uitsluitend hun eigen taal spraken en geen 'castellano' dat onder hen, tekenend genoeg, 'cristiano' genoemd wordt.

Geen wonder dat er dan ook een Indiaanse volkspoëzie is blijven bestaan, deels in hun eigen talen, maar meer nog in het Spaans dat immers de hoofdtal van de mestiezen en criollo's, zoal niet hun enige taal werd, - zij het doortrokken met heel wat 'mexicanismen' en andere cultuurkenmerken. Naar vorm en inhoud beïnvloedde de oude Indiaanse creativiteit - als steeds geboeid door de thema's van liefde, aarde en dood - begrijpelijkerwijze sterk die van de mestiezen, en via hun volkspoëzie op den duur weer de lyriek van de Spaansgeschoolde, literaire dichters. Uit de botsing tussen het vereerde Spaanse (of Europese) erfgoed en de lokale inspiratie - bij een toenemend bewustzijn bovenal 'Mexicaan' te wezen - zijn bij laatstgenoemden uiteraard meer dan onder de niet-intellectuelen heel wat conflicten zowel stilzwijgend als in het openbaar uitgevochten, waarbij enkele merkwaardige produkten uit deze controversen ontstonden. Minder hevig en waardeerbaar in het resultaat, blijkt hetzelfde ook uit de latere volkspoëzie in het Spaans.

Zo is het bekend dat van oudsher de beste dichters in Spanje steevast geïnspireerd werden door inhoud en vorm van de anonieme, onder het gewone volk levende liederen, romances, coplas en dergelijke. Hetzelfde deed zich *mutatis mutandis* voor in Mexico, waarheen vooral die romances, liederen en coplas die werden meegenomen of 'overwaaiden', een eigen leven gingen leiden en produktief werden, terwijl de 'gecultiveerde' dichters (met enige ach-

terstand meestal) ook nog onder invloed van allerlei Spaanse literaire modes raakten. Vandaar dat het zin heeft de bijdrage van al die latere, simpele volkspoëzie tot de schepping van het 'literaire' gedicht mede in beschouwing te nemen.

Van de oudere is helaas niets bewaard gebleven, ten gevolge van het efemere bestaan van dit soort produkten. Iets wat ook voor de 'nieuwere' maar nog altijd traditioneel gebleven volkspoëzie geldt. Wat wij ervan weten, danken wij aan een handjevol folkloristische verzamelaars - niet aan de literatuurcritici, historici of bloemlezers.

Wat de Spaanse immigranten uit de rijke voorraad romances meenamen, werd in Mexico verder ontwikkeld en qua vorm 'gecreoliseerd' tot de *corridos* waarin allerlei vroegere of recente gebeurtenissen bezongen werden; het meest in de vorm van lange reeksen vierregelige strofen van een achttal lettergrepen per versregel. Deze kwatrijnen met hun 'vrije' versvoeten en assonerende versregels werden hier steeds gezongen op een vaste eigen melodie, die steevast het ritme had van... een gesyncopeerde wals. Ook al bevatten ze, zoals menigmaal, echte dialogen die het 'verhaal' voor een nadere karakterisering of tijdsprong onderbraken. Tot aan het midden van deze eeuw in ieder geval, bleven zij ontstaan. Het zijn voor het merendeel volkse 'historieliederen'; ballades die echter ook wel eens over andere dan politieke feiten zoals revolutie of opstanden handelen. Hun makers zijn - in tegenstelling tot die van de *lyrische* volkspoëzie - gewoonlijk wel bekend.

De *corridos*, moeilijk in hun geheel te vertalen, worden over het algemeen gekenmerkt door een grote exactheid, een duidelijk en emotioneel partij kiezen, een stereotiep begin en slot met een lapidaire gevolgtrekking. Zoals bijvoorbeeld een *corrido* gewijd aan het 'Tragisch einde van Carranza', de president die na veel geharrewar uit het land wilde vluchten in 1920, maar achterhaald werd en vermoord. Deze *corrido* begint met de strofe:

'Heren, ik zal u vertellen/hoedanig is geschied
de trieste en fatale tragedie/waar Carranza het leven bij liet.

om pas na 32 van zulke kwatrijnen te eindigen met:

'Wij allen vragen justitie/en hopen daarop tot besluit.
Alleen een voorbeeldig bestraffen/wist immers zo'n
schandvlek uit.'

Weer andere corridos zijn uiterst nauwkeurig in het aangeven van tijd en plaats,
zoals een van de vele over de verraderlijke liquidatie van een bekende rebellenleider
en volksheld, welke inzet met:

'In anno negentienhonderd/en 23 was 't geval:
ze vermoorden Pancho Villa/in Hidalgo del Parral.'

En ook deze tragische corrido werd gezongen op een walsmelodie! Soms speelt
de zanger meteen in op de massagevoelens die zijn onderwerp wekt; als in het 45
strofen lange produkt (uit 1929) van een der 'bekende' corrido-poëten met de aanhef:

'Ik ga een corrido zingen/indien ik uw aandacht krijg,
van recente gebeurtenissen/in 't land van ons verblijf.

Op de derde maart jongstleden/een datum zwart als roet,
barstte wederom uit een opstand/in Sonora en Veracruz.'

Heel wat korter van stof waren in de eerste decennia van onze eeuw de berijmde
onderschriften van talloze 'losse velletjes' die voor een miniem bedrag rondgevent,
gretig aftrek vonden, voorzien als ze waren van 'sprekende' houtsneden van allerlei
aard, ook zeer verdienstelijke en echt Mexicaanse voorstellingen, vooral die door

Guadalupe Posada - in feite een directe voorloper van grote schilders als Orozco, Rivera, Siqueiros en Tamayo. De blaadjes waren ofwel lyrisch en vertolkten algemeen-menselijke gevoelens, óf vaker nog satirisch, maar nooit verhalend zoals de corridos. Wat verder met sommige van deze zelden schunnige blaadjes gebeurde, kan men zich voorstellen. Clandestiener werden zulke spotverzen verspreid, in het bijzonder die over 'padres' en 'frailes', of schijnbaar onschuldige als dat betreffende 'Coyote' (in Mexico ook: tussenpersoon of advocaat van kwade zaken) en 'Zopilote' (aasgier en opruimer van afval). In beginsel waren die immers tegen bepaalde personen gericht, al konden ze ook in bredere zin worden opgevat. Massale onwil en anticlericalisme vonden tenslotte in dergelijke alleen van mond tot mond verspreide ontboezemingen hun minst aanvechtbare uitdrukking.

Nog meer gemeengoed sedert wie weet hoe lang, zijn de steeds weer opduikende coplas, welke bij voorkeur de 'poëzie' behelzen, waarmee de 'peladito', de bezitloze man van de straat, zich vermag te uiten. Een naamloze formuleert ze, de mensen horen ze, herhalen en onthouden ze. Ook de dichters van professie, in hun hoedanigheid van 'kinderen van datzelfde volk'. Alles wat 'de massa' bezielt, is in de populaire copla te vinden; nu eens wijsheid of vroomheid, speelsheid of schelmerij, ironie of berusting, dan weer onverholen 'machismo' of - in kennelijk van vrouwen afkomstige kwatrijnen - een grimmige kijk op het mannetjesdier. Ze vertonen een eindeloze variatie aan stemmingen, levenservaring en bovenal: het zelfbewustzijn van een onderdrukte, doch niettemin opkomende klasse die vol humor, maar ook met de nodige zelfkritiek het eigen lot aanvaardt. Wanhoop is er zelden of nooit bij. Sommige kranten brengen ook geregeld hun 'Copla van de dag', liefst toepasselijk op het meest sensationele nieuws.

De meeste van deze populaire coplas zijn anoniem, hoewel er ook enkele copla-dichters van tijdelijke faam - halfweegs tussen de

'volkse' en de 'gecultiveerde' - te noemen zijn, zoals don Antonio Plaza; deze was vooral in het eerste kwart van onze eeuw beroemd om zijn ondeugende epigrammen. Waarbij valt te bedenken, dat het epigram als kwatrijn, inhoudelijk naar voorbeeld van Martialis, sinds de 16de eeuw en voortdurend tot op heden, juist in Spanje talloze naarstige beoefenaars had, zowel onder grote als kleinere dichters.

Anoniem bleven vanzelfsprekend de makers van langere spotverzen, gericht tegen het gevestigde gezag en des te meer gewaardeerd naarmate ze scherper in hun beknoptheid waren, zoals in het hier vertaalde 'Aftelliedje'. En een aparte plaats nemen de eveneens anonieme 'Soldatenliedjes' in, ontstaan tijdens de vele wrede, meedogenloze 'revoluties' en *pronunciamentos*, die het land van de Onafhankelijkheidsoorlog af, tot aan de jaren dertig van deze eeuw doormaakte. Tijdens de strijd ontstaan en gezongen, werden ze in ere gehouden door wie zo gelukkig was niet al te gehavend weer thuis te komen, en doorgegeven aan het nageslacht. Hun angst gepaard aan doodsverachting, hun uitzichtloos idealisme en bijna brutale melancholie soms, zijn - ondanks de taal - wel echt Indiaans en ontroerend in al hun eenvoud.

Bezoekers aan Mexico ontkomen evenmin als zijn inwoners aan het leger van loterijbriefjesverkopers en -verkoopsters, vaak ook 'chamacos' (knapen), die daar van oudsher tot het stads- of dorpsbeeld behoren. In sommige streken zoals de staat Oaxaca of Veracruz werden die loten 'verpakt' met zinvolle gedichtjes bij een summiere tekening of plaatje. Net als de andere genoemde dichters waren het uiteraard expressies van hetgeen de massa het naast aan het hart lag; als steeds bij de Indio, liefde en dood, de natuur en de vrouw. En onderdrukte opstandigheid, klacht of resignatie, zoals mij trof in Veracruz toen ik - al bekend met de volksgewoonte om bij een geeuw de open mond te bekruisen (een vorm van fatsoenlijk christelijk gedrag) - een paar keer bij het gapen hoorde zeggen:

'Met een kruis over mijn geeuwen
heilig ik mijn honger van eeuwen.'

De loterijbriefjes-epigrammen en ook wel andere maken soms 'symbolische' figuren tot de woordvoerders van allerlei los- en vaststellingen of tot acteurs bij de 'malle gevallen' die zij in alle beknoptheid verwoorden. Zo iemand is bijvoorbeeld de stoute Don Ferruco, die een brede rug heeft voor alles en nog wat.

Tot slot nog iets over de volkspoëzie van de negers en 'mulatten', die tot voor kort nog een aparte plaats onder de Mexicaanse bevolking innamen en die wij, in alle gemoedelijkheid een beetje geridiculiseerd, al bij Sor Juana Inés zijn tegengekomen. Hoewel zij op den duur nauwelijks een paar procent van de totale populatie zijn gaan uitmaken, zijn zij daarin altijd een 'opvallende' minderheid geweest, hoofdzakelijk in de staten Oaxaca en Veracruz, maar ook elders in het land. Voortdurend bij honderdtallen tegelijk uit Afrika aangevoerd, hielden de slaven reeds in het begin van de 17de eeuw hun feesten en openbare danspartijen her en der, tot in de straten van de stad Mexico. Vanwege de toenemende 'overlast' moesten die luidruchtige manifestaties na een paar decennia drastisch door de overheid beperkt worden. Maar ze bleven hoe dan ook doorgaan.

Daar de neger-slaven evenals de Indianen met kracht en ongewild gekerstend werden, bouwden zij al gauw speciale kapellen voor hun nieuwe godsdienstoefeningen, die allesbehalve orthodox waren, zodat zij telkens last met de Inquisitie kregen en verdere belemmeringen ondervonden. Maar zij konden, noch wilden hun Afrikaanse tradities, noch hun natuurlijk elan onderdrukken. Speciaal in Oaxaca, echter ook in Veracruz bleven ze trouw hun 'saraos' zingen en dansen bij hun afwijkende cultische beleving van het christendom. Net zoals de Indio's dat doorgaans op hun manier deden. Hierdoor, alsook door hun larmoyante feesten en uitbundig gedrag - meer nog dan door hun uiterlijk voorkomen - bleven de negen en mulatten

lang een 'aparte' klasse, zelfs nadat de slavernij in de Republiek werd afgeschaft.

In de loop der jaren vermexicaansten zij echter meer en meer toen zij eenmaal vrije burgers waren, zoals - om bij de volkspoëzie te blijven - goed te merken valt uit de coplas die rond 1925 onder hen populair waren en konden worden opgetekend. Naar aard en vorm vertonen deze geen verschil meer met die welke onder de creolen en mestiezen ontstonden. De wederzijdse beïnvloeding der diverse bevolkingsgroepen op allerlei gebied in aanmerking genomen, is dit niet verwonderlijk. Ongetwijfeld is een geleidelijke éénwording van de Mexicaanse populatie bezig zich te voltrekken en vindt dit duidelijker nog dan in de volkslyriek, zijn weerslag in de 'literaire' poëzie, die in de hedendaagse Republiek zowel kwantitatief als kwalitatief de vergelijking met die van welk land ook, best aan kan.

In het uitgestrekte oord dat eens 'Nieuw Spanje' heette, nog altijd in bladerkroon en bloeiwijze van zijn Boom der Poëzie overwegend 'Latino' is, terwijl deze nooit geheel van zijn aloude Indiaanse verworteling kon worden afgesneden, heeft juist door die diepe inbedding de literatuur zich krachtig kunnen ontwikkelen, - in het bijzonder ook haar eerste loot, de lyriek. En vandaag gaat haast elke Mexicaanse kunstenaar - de dichten bovenal - prat op zijn Indiaanse achtergronden. Zij cultiveren die oergrond en plukken er rijke vruchten van, die in de eerste plaats hun eigen vooruitstrevende natie ten goede komen, maar ook voor ons, vreemdelingen en 'gringos', van belang zijn.

Bloemlezing

Leven is lijden

Vergeefs ben ik geboren,
 vergeefs ben ik beland
 op deze aarde.
 Ik lijd:
 maar desniettemin
 ben ik hier toch beland
 en toch geboren
 op deze aarde

[Uit het Nahuatl, maar vermoedelijk van Otomí-oorsprong]

Het Nahuatl origineel luidt:

O nen nontlacat,
 o nen nonquizaco
 ye nican in talticpac.
 Ninotolinia:
 in manel nonquite,
 in manel nontlacat,
 ye nican in talticpac.

[Interpunctie en regelindeling van mij, A.H.]

Vita brevis

Wij kwamen alleen om te slapen,
wij kwamen alleen om te dromen:
onwaarheid is het, onwaar
dat wij om te leven hier komen.

Als lentekruiden ontspruitend,
schieft pralend ons hart in bloei,
opent de bloesem van ons lichaam
luttele bloesemknoppen,
en verdort dan.

[Uit het Nahuatl]

Dichters

Ongetwijfeld zijt gij Gods rode vogel,
ongetwijfeld de koning van Die-het-leven-geeft.
En gij, de eersten die kijkt naar de dageraad,
hier staat gij nu te zingen.

Spant u in om mijn hart te beminnen,
geheel en al bloeisel van 't vederschild, bloem van de zon!
Wat zal mijn hart nu doen...
Zijn wij vergeeft op aarde gekomen om rond te dolen?
Op eendere wijs zal ik heengaan
als bloemen tot dusver verwelkt zijn.
Niets zal mijn roem op een dag zijn!
Niets zal mijn faam op deze aarde zijn!
Minder dan bloemen! Minder dan liederen!

Wat zal mijn hart dan nog doen?
Zijn wij vergeeft hier gekomen,
vergeeft voorbijgaand op aarde?

[Uit het Nahuatl]

Vertelkunst

De gracieuze verteller:
hij zegt de dingen discreet,
is kunstenaar van lippen en mond.

De goede verteller is die
van smakelijke woorden, van blijde woorden,
draagt bloemen op zijn lippen.

Zijn verhoog bevat goede raad in overvloed
Nauwgezet van woord laat hij
bloemen bloeien uit zijn mond.
Zijn taal is edel, zorgvuldig van expressie.

De slechte verteller is:
onsamenhangend van taal,
hij schendt de woorden,
slecht geuit met een aangevreten mond.

Hij vertelt de dingen onbeholpen,
omschrijft ze; hij spreekt ijdele woorden
en kent geen schaamte.

[Uit het Nahuatl]

Het lied**1**

Smaragden regenden neer;
 de bloemen ontloken al.
 Dit is uw lied.
 Wanneer gij het aanheft in Mexico
 stijgt de zon op in de dageraad.

[Uit het Nahuatl; variant van Moctezuma II]

2

Smaragden bewerk ik,
 goud smelt ik om;
 dit is mijn lied.
 Ik rijg smaragden aaneen.
 Dit is mijn hed.

[Oorspronkelijk Otomí. Uit het Nahuatl]

3

Ik heb het tenslotte begrepen:
 beluister een hed, kijk naar een bloem...
 O, dat ze nooit mocht verkwijnen!

[Uit het Nahuatl]

De dageraad

Hij steeg op, reikte tot hier:
de ontzaglijke blauwgroene zwier,
nu eens vreedzaam, dan weer bewegend,
dan schuimend en zingend tussen de rotsen.

Boven hem uit ga ik vliegen,
een vogel gelijk, azuurblauw gevederd.

Tot midden de wateren kom ik:
water van de bloemen, water van goud, van smaragd,
vanwaar ik zwemmende ga en weer kom
en kwakend de stralende eend passeer
die golft met zijn schitterende staart.

[Uit het Nahuatl]

De avondschemering

Reeds gaat onze vader de Zon
grafwaarts, getooid met kleurige veren
in zijn um van kostbaar gesteente
en als omgord met turkooizen snoeren,
tussen talloze bonte bloemen
die onophoudelijk nederdwarrelen.

Hé, edelen! Laat ons de Levengevende eren, bezingen:
thans een mooi, bloemrijk lied schrijven!

Ze zijn al voltooid, de bloemen, de lentebloesems,
badend nog in het zonnelicht.
Zij, de kleurrijke bloemen zijn immers uw hart en uw vlees!

Ik doe niet anders dan komen waar ze vertoeven:
ik die zelf ook een mooie veelkleurige bloem ben,
mijn lied aanhef en wijd aan mijn overige bloemen.

Dat hij ze begiete, de prachtige bloemen,
zijn bloemen ontplooi en verspreide!
Ja, zij komen uit zijn verblijf: het zijn mijn bloemen!

[Uit het Nahuatl]

Voorouders

Op zekere tijd die niemand tellen kan,
 waar niemand zich iets van herinneren kan (...)
 kwamen de grootvaders en de grootmoeders hier om te zaaien (...)
 Over het water kwamen ze in boten, met veel groepen,
 en kwamen aan bij de oever aan de noordkant,
 waar zij hun boten achterlieten
 op de plaats Panutla genaamd (...)

Zij volgden meteen de wateroever,
 gingen naar de bergen;
 sommigen naar de witte toppen
 en naar de bergen die rookten (...)

Hun priesters leidden hen verder,
 hun goden wezen de weg.
 Zo trokken zij voort en bereikten
 de plaats die Tamoanchan heet,
 wat zeggen wil: 'Wij zoeken ons een woning' (...)

En ginds in Tamoanchan
 waren de wetters der dingen, -
 zij die genoemd zijn bezitters van boeken,
 de meesters van zwarte en rode inkt (...)

[Uit het Nahuatl, fragmenten van een lang gedicht]

Lied door een vorst ter herinnering aan vorsten gezongen

Met bloemen en tranen van treurnis rangschik ik, zanger,
 mijn woorden tot een gezang.
 Ik denk aan de edelen die ginds gebroken, verslagen,
 in 't rijk der doden vertoeven.
 Zij waren gekomen om heren en heersers op aarde te zijn,
 deze edelen,
 en liggen daar nu als verlepte *quetzal*-veren,
 vermorzeld edelgesteente.
 In hun aangezicht, voor hun ogen werd het op aarde zichtbaar,
 met volle kennis van de Alomtegenwoordige en Allesomvatter.

Wee mij! Klagend lief ik mijn lied aan, nu ik die edelen gedenk.
 Ach, mocht ik nog één keer ze omhelzen,
 hen niet naar het dodenrijk, ginds, laten teruggaan!
 Ach, mochten die edelen nog eenmaal op aarde herleven,
 opdat hun ook nu nog eer werd bewezen!
 Welk een vreugde voor ons!
 En juist in hen zou 'Hij-die-doet-leven' zich stellig
 liefhebbend verheugen.
 Hoe weinig zouden wij, als ondankbaren, waard zijn
 door anders te voelen?
 Dus weent mijn hart en ik, zanger, rangschik nu al wat mij heugt -
 herinneringen komend met tranen en treurnis.

Ach, ik wou dat ze mij konden horen,
 wanneer ik hun die in 't dodenrijk zijn, een goed lied toezing!
 Mocht ik daarmee toch die edelen verblijden
 zodat zij zich zouden oprichten in hun lijden, hun pijn!
 Maar wie kan ooit weten wat mogelijk is?

Wat helpt het dat ik mij opwind? Nooit kan ik hen
daarheen volgen,
noch hen, als op aarde, bereiken met deze, mijn boodschap.

[Uit het Nahuatl]

Vergankelijkheid

Is het dan werkelijk dat wij de aarde bewonen? Ay!
Misschien voor altijd op aarde?
Zelfs de beste gesteenten splijten uiteen,
zelfs het goud vergaat, zelfs de kostbaarste veren verrafelen.

Misschien voor altijd op aarde?
Slechts een vluchtig moment zijn wij hier!

[Netzahualcóyotl (1418-1472)]

Zelfaanprijzing

Ziehier de bloem, ziehier het lied:
 Ik doorboor smaragden, giet het goud.
 Ik rijg smaragden tot een snoer - dit is mijn lied!
 Is de mens niet gelukkig, die met zo'n smaragd
 een lied kan sieren?
 Die 't als een schild van *quetzal*-veren
 laat schitteren?
 Het is Totoquihuátzin.

Gij wordt gewaardeerd als een rood-gekleurde vogel.
 een vogel van vuur, als een groenblauwe vogel.
 Uw hart verheugt zich; drink van de bloemen,
 die der geschilderde boeken,
 het lied in het boek geschreven.

Reeds spreidt gij uw *quetzal*-veren uit.
 Met veren van wisselend groen-en-zwart
 wiegelt gij rond.
 O vogel met rode hals en purper van kleur:
 drink hier de honing, immers de geurige bloem
 is op aarde verschenen.

[Totoquihuátzin Macuinhuitz, Heer van Tlacopán (regeerde van 1487-1519)]

Mijn portret

Dit wat gij ziet, gekleurd verzinsel
met al de fijne list der kunst gemaald,
door valse syllogismen van de verf bepaald,
is een bedrog der zinnen, sluw gepinseld.

Met loosheid werd daarin getracht
der jaren rimpelspoor voorzichtig uit te wissen;
men moest zich in 't getij van het seizoen vergissen,
vergetelheid en ouderdom moest omgebracht.

Vergeefs die valse valstrik opgesteld!
Het is een bloem die wegwaait over 't veld,
een nutteloze leugen aan het Lot verteld,

een ijdele, dwaze voorzorg, lang voordien
reeds voor altijd verijdeld. Goed bezien:
alleen een lijk, een vuil, een schim, een niets.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

De vrouw

Hem die ondankbaar is, zoek ik tot minnaar;
hem die beminnend mij volgt, ben 'k ondankbaar
en wie mijn liefde veracht, aanbid ik standvastig;
maar wie mijn liefde zoekt, hem ben ik lastig.

Wie ik met liefde behandel, vind ik diamant-hard;
'k ben diamant-hard voor al wie mij mint.
Wie mij vermoordt, wil ik dat triomfant wordt,
en 'k vermoord hem die mij graag triomfant vindt.

Toon ik hem gunsten, dan lijdt mijn begeren,
vráág ik om gunst, komt mijn eer in 't gelach.
Troosteloos moet tegen beide ik mij weren.

Toch, als het zijn moet, dan heb ik meer zin
roofbuit te zijn van de man die 'k niet min,
dan weerloos speelgoed van wie mij niet mag.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Sonnet

Verwijl nog, schaduw van mijn schuw geluk,
afbeeldsel van de vreugd die meest ik min,
schone illusie, waar ik blij voor sterf,
zoete verbeelding, waar ik droef om leef.

Als de magneet, die met uw gratie aantrekt,
mijn borst moet dienen tot gehoorzaam staal,
waartoe maakt gij dan listig mij verliefd,
zo gij mij daarna spottend zult ontvliên?

Maar neen, gij kunt niet met voldoening pralen
dat uw tirannie triomfeert op mij,
want, hebt ge ook spottend elke band ontsloten
die mij met uw gefantaseerde vorm verbond,
van geen belang is 't, arm en borst te ontwijken,
zolang mijn fantasie u dient tot een gevang.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Welsprekendheid der tranen

Vanmiddag, schat van mij, toen ik je sprak,
ik aan je doen en aan je trekken zag
dat ik met woorden jou niet overtuigen kon,
dat je mijn hart niet zag zoals ik wou
en Amor, die mijn pogingen te hulp schoot,
wat mij ondoenlijk toescheen, overwon, -
toen, onder tranen door verdriet gestort
werd vloeibaar het vermorzeld hart.

Genoeg die wrevel dan, mijn schat, genoeg!
Geen tyrannieke jaloezie mag je meer folteren!
noch laag mistrouwen je gerustheid storen
met malle schaduwen, met dwaas verdenken,
want reeds in vloeiend vocht zag jij en voelde
mijn uitgestorte hart tussen je handen.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Confiteor

Wanneer ik mijn dwaling beschouw en jouw laagheid,
bedenk ik, o Silvio, bij mijn misplaatste liefde:
hoe ernstig grievend het kwaad is der zonde,
hoe hevig de kracht is van zekere begeerte...

Mijn eigen herinn'ring kon ik haast niet geloven:
dat binnen mijn grote voorzichtigheid toch nog
de ui terne grens van 't geminachte lag;
het eindpunt van dat wat verkeerd wordt gebruikt.

Ik zou wel, als ik je nog eens mocht ontmoeten,
bij 't weerzien mijn schadelijke min kunnen looch'nen.
Maar hierna vermaant mijn rechtvaardig verstand
dat ze enkel gedelgd wordt door eerlijk bekennen;
wijl 't grote misdrijf - dat ik ooit van je hield -
slechts afdoend gestraft wordt doordat ik 't hier opbiecht.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Redondillas

Redeloze mannen die zonder veel reden
vrouwen aan allerlei schuldig heet,
zonder dat aan haar lichtzinnigheden
gij ùzelf allermeest schuldig weet;
Als gij eerst met de grootste druk
haar verongelukken laat,
waarom verwacht ge dan goeds van uw nuk
nu gij haar aanzet tot het kwaad?

Hoe ze u weerstaan, gij wilt haar breken,
om daarna met zwaarwichtigheid
dat te noemen 'lichtzinnigheid'
wat tot stand kwam door veel smeken.
't Lijkt erg op de dwaze moed
van het kind, dat als de geesten
zich verkleedt, en dan het meeste
nog zichzelf schrikken doet.

Met uw domme ijdelheid
wilt gij haar die gij verleidt
wel een Thaïs laten zijn,
maar is ze uw vrouw: Lucretia-rein!
Vindt men nog een dwazer waan
dan die van de man misschien,
die de spiegel aan laat slaan
en klaagt dat hij dan niet kan zien?

Met uw misgunst en uw gunst
doet gij allen insgelijks:

mort als men niets vrijs u gunt,
spot als men u gunst bewijst.
En uw mening is niets waard,
want zij die zich kuis bewaart,
heet ondankbaar: doch een koe
en lichtzinnig, geeft ze toe.

Ge oordeelt altijd ongerecht
en meet met dubbele maat:
de ene noemt gij 'wreed en slecht',
de andere 'makkelijk' - als het gaat.
Uw geliefden geeft ge zorgen,
vleugels aan hun flodderigheid,
maakt ze slecht, en wilt dat morgen
gij de man van engelen zijt.

Wie heeft groter schuld te boeken
bij een hartstocht zonder halt,
zij die valt voor 't lang verzoeken
of wie zoekt dat de ander valt?
Wie wordt schuldiger bevonden,
welke zonde het ook geldt,
zij die zondigt voor het geld
of wie geld heeft voor de zonde?

Waarom wilt ge dan nog laken
wat gij zelve hebt gedaan?
Accepteert wat gij woudt maken,
maakt ze zoals ze u aanstaan.
Maar bij alle kwaad en last
die bij uw verdwazing past,
zijn er goddank toch nog vrouwen
die, al klaagt gij, u wantrouwen.

Wie moet evenwicht haar schenken
- waar uw liefde toe verplicht -
als de onwilligen u krenken
en u boos maakt wie gauw zwicht?
Laat 't verleiden achterwege,
daarna kunt ge op betere grond
schuldig noemen wie niet geven
aan hun deugd het volle pond.

Heel veel wapens moet men steken
om uw euvelmoed te wonden,
want met uw belofte en smeken
dient ge duivel, vlees en zonde.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Villancico

(Feest van San Pedro)

Liefdevolle visser,
 gij die voor uw Meester
 al uw netten prijsgaaft,
 uw beroep liet schieten;
 Gij wiens netten blijken
 ketenen van ijzer
 voor alwie daar rondzwemt
 vrij en toch gevangen;
 Gij die het verschrikkelijk
 zwart-en-groene Monster
 met een nietig bootje
 boven op zijn nek zit;
 Wacht, ga nog niet verder,
 laat toch niet zo schielijk
 al die vrije vissen
 bang in zee verblijven.
 Maar als gij verlietert
 wat hun wacht, al metend
 van de zee nóg wijder
 de uitgestrekte boezem,
 doet gij goed. Wel, help dan
 bij 't nóg harder trachten
 dat uw vangst mag worden
 heel het Universum.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

Villancico

(Feest van San José)

Wanneer Zacharias angstig
 twijfelt vanwege zijn ouderdom
 aan wat de Engel hem meedeelt,
 en zo zijn tong er het zwijgen toe deed
 binnen de erker der stilte -
 en totdat de Stem geboren werd
 de zijne niet loskwam, noch praten kon:
 Waarom zwijgt Jozef dan,
 vindt men bij 't lezen
 van de Gewijde Geschiedenis
 zelfs niet één enkel woord dat hij sprak?

De eerste, helaas, zweeg uit twijfel,
 doch de ander bleef zwijgen door inzicht;
 bij hem een verdienste, precies als
 bij de ander iets schuldigs.
 Als vader van de Stem
 heeft gene zijn Stem laten horen,
 maar deze, als Vader des Woords,
 behoefde geen nadere woorden.

Hij zwijgt dus op 't juiste moment,
 de maatgevoelige Jozef,
 want enkel het Eeuwige Woord
 is wat hij als woordklank bezit,
 Maagdelijk en daarbij zwijgzaam
 begeert, noch bevrucht hij
 het bruidsbed om nageslacht,
 evenmin als de lucht door zijn lieflijke echo's.

Een deugd zo onwrikbaar
verdient dus dat God
zijn tekortkoming aanvult
en Hijzelf de taal en het nakroost vervangt.

Refrein:

Zo snapt iedereen waarom Jozef zweeg,
die 't Goddelijk Woord om te spreken kreeg.

[Sor Juana Inés de la Cruz]

De appelsienen

De nevels wazen verloren
 om bergpieken die daar witten;
 de zon stort in diepe voren
 de gloeiende beek van haar hitte.
 Ze smelten alle, de parels
 van zilveren dauw, door haar schroei,
 in de oleanders aan de oevers
 en de appelsienbomen in bloei.

De specht betikt alle stammen
 der hoge harde *mameys*;
 er zingt in 't *manguero*-lover
 een *túrpial* zijn minnewijs,
 en bijen puren hun honing
 uit geurige ananas,
 en vlinders bevolken de woning
 tussen koffieheesters en gras.

Kom uit het bad, mijn geliefde,
 verlaat het bruisende diep,
 sedert de dageraad kriede
 heb je al gespeeld in de vliet;
 misschien heeft de stroomgeest die onder
 de spiegel van deze beek
 zijn woon heeft, je zulk een wonder
 beloofd, dat je mij vergeet?

Ondeugd! En waarom loop je
 nu lachend van de oever weg?

Kom spoedig, want ik wacht op je,
 mijn hart klopt als de specht.
 Je ziet toch hoe alles ademt,
 ontluikt en openbloeit.
 Je ziet hoe alles uitbot -
 mijn lust en hartstocht groeit...

In de groene tamarindeboom
 koeren alle duiven,
 de nardus geeft zijn zoet aroom
 elk briesje dat komt wuiven.
 Bespeurt je hart dan niemendal,
 niets van die dorst der liefde
 die onbarmhartig overvalt
 mijn zacht en teder lieven?

O neen, vergeef, mijn lief kleinood,
 zwicht eindelijk voor mijn smeken -
 ik zie de lichtjes in je oog,
 de passie-vonk ontsteken.
 Kom, je liefde, schone maagd,
 is nectar voor mij, arme.
 Zij is solaaas voor wat mij plaagt,
 zij kan mijn hart verwarmen.

Kom en omhels me en van mijn hals
 neem nu niet weg je armen;
 verberg niet je lief gezicht
 en vlucht niet meer, ik houd je dicht
 gedrukt aan mij, je lippen op
 de mijne; één van harteklop
 zijn wij, en in die warme zoen

die eeuwig lang mag duren,
vervlieten hemels zoet en zwoel
en langzaam, lange uren.

In groene tamarindebomen
zwijgen nu de duiven;
de nardusplant geeft geen aromen
meer aan wat aan komt wuiven.
Jij smelt weg, je ogen sluiten
van vermoeden en zwaar,
en je borst, mijn zoete bruid, wordt
zacht doortrild. Aan de oever, daar,
bij de vloed droogt alles uit en
kwijnen in de zonnebrand
alle slapende oleanders
van de hitte aan het strand.

Rust, nu hier mijn handen beide
jou een dek van klaver spreiden
in de geurige schaduwzomen
van de bloeiende oranjebomen.

[Ignacio Manuel Altamirano]

Sonnet

Draai hem zijn nek om, de zwaan met bedrieglijke veren,
wiens wit het azuur van de vijver bederft;
hij paradeert alleen sierlijk, maar voelt geen
ziel van de dingen, noch stem van het landschap.

Vlucht elke vorm en iedere uiting die
niet harmonieert met het ritme, verborgen
binnen het diepere leven... en intensief het leven
aanbidt, zodat ook dat leven uw hulde behelst.

Kijk naar de oerwijze uil, hoe die zijn vleugels
van de Olympus af uitspreidt, Pallas haar schoot ontschiet
en zijn zwijgende vlucht beëindigt op gindse boom.

Hij mist wel de gratie der zwanen, maar zijn onrustig
oog dat de schaduw doorboort, vertolkt niettemin
het mysterieuze boek van de nachtelijke stilte.

[Enrique González Martínez]

Voor een menu

De vroegere geliefden zijn ledige glazen
 waarin onze liefde eens werd uitgestort.
 Wij namen de nectar... de dagen verwazen...
 Brengt andere glazen met nieuwe port!

Champagne de blonde, azalea-zachte;
 bourgogne de lippen van levend karmijn;
 zwartogigen: wijn uit Italiaanse nachten;
 de groene en helle zijn wijn van de Rijn!

De dieprode lippen zijn vochtige beziën,
 de zwarte pupillen zijn mokka's complet,
 de helblauwe ogen: uit ver Indonesië
 de ziel van een sidderend-geurige thee.

Het glas wordt geledigd, 't geluk vindt zijn eindje:
 één teug - dan zijn vrouwen en dranken erin!
 Wij laten de glazen... en, rest nog een schijntje,
 dan neemt een lakei wel die kliekjes der min!

[Manuel Gutiérrez Nájera]

Nox

O tropennacht! Niets laat zich vergelijken
met u, die vol erotiek en genot zijt:
in uw beboste tempels celebreert
een mysterieuze en verliefde godheid.

Een bed in elke bloesemgeurige grot spreidt
het weelderig offer dat de liefde zal verrijken;
Streling is elke bries die langs komt strijken,
en iedere glans een blik die diep ons deert.

In schaduw bergt een hofstee zich...
sluimert het bos, vervliet in 't dichte
het melancholische rivier-gerucht...

Terwijl de maan rondvaart in 't ongemeten,
en tussen donkere toppen van de heuvelketen
een gouden waaier uitvouwt in de lucht.

[Adalberto A. Esteva]

Mexicana

In de sonore maatgang van het veld,
onder de koperen zonnescijf
beeft als een lamp de gouden maïskolf
met zonnebloemkleurig licht.

De boer ligt na zijn middagmaal
in een moskeeën-schaduw uitgestrekt.
Een sjerp dient hem tot deken.
De hemel is een zee!

De berg richt ongetemd zich op,
zijn helmbos is van blauw en goud.
Er fluit een trein. En in de dag die opvlamt
verbrandt zich het reptiel.

[Jesús Zavala]

Aan Thomas à Kempis

Reeds vele jaren zoek ik de eenzaamheid,
 reeds vele jaren wil ik droevig leven,
 reeds vele jaren ben ik ziek -
 dat komt door 't boek dat jij eens hebt geschreven.

O Kempis! voordat ik je las,
 hield ik van licht, weiland en oceaan;
 tot jij me zei dat alles sterft,
 dat alles ijdel is, dat alles moet vergaan...

Weleer, gekluisterd aan mijn lust,
 kuste ik de lippen die tot kussen noden,
 de blonde vlechten en de grote ogen,
 zonder te denken: straks zijn ze van doden.

Maar, wijl de hooggeleerde doctors zeggen,
 die gij, o meester, opnoemt en citeert,
 dat mensen heengaan zoals schepen,
 als schaduwen en wolken - niemand wederkeert...

Vlucht ik van alles wat kan binden,
 wordt door mijzelf geen streling meer verwacht,
 en met uw boek onder mijn arm
 loop ik te dwalen door de zwarte nacht...

O Kempis, Kempis, eenzame asceet,
 bleke asceet, wat heb je mij misdreven!
 Reeds vele jaren ben ik ziek
 en 't komt door 't boek dat jij eens hebt geschreven!

[Amado Nervo]

Studie

Spelen zal ik met de huizen van Curaçao:
links plaats ik de zee
en ik maak meer ophaalbruggen.
Wat zo'n dichter al niet beweert!
Wij zijn in Holland én Amerika
en 't is een speelgoedwinkel-eiland
met decreten van een koningin
en deuren en vensters van vreugde.
Met de snaren van de her
en de zakdoeken van 't reizen
maken we zeilen voor de boten
die naar nergens toe gaan
Het gouvernementshuis is te klein
voor een Hollandse familie.
Na de middag zal Claude Monet komen
om blauwe en elektrische dingen te eten.
En door gindse verdachte steeg
laten wij Rembrandts Nachtwacht passeren
... reik mij de haven van Curaçao aan!
Speelgoedeiland
met koninginne-decreten
en deuren en vensters van vreugde.

[Carlos Pellicer]

Kort arrangement

Hans Memlinc vraagt me:

- Hoe gaat het met mijn leerlingen in Pátzcuaro?
- Meester, alle details zenden je de groeten,
je leerlingen schilderen...

Blauwe zee van Pátzcuaro die voortdraaft
 onder de guts water mij onderweg door een hand van het bos
 geboden,
 je dorstig draven sneed door de dag een zoef
 die vlak bij het meer verstierf over je snelle slokken.

Door de trillende lappen van je paarsrode snoet
 passeert de nederige bries die je in het gras omhoogwierp;
 met één enkele blik versteen je het bos
 en breekt, achtervolgd, de nacht van de wouden.

Een weerschijn zwiept langs je flank. Een flits en vertekening.
 Je blik zinspeelde op honderd lieve herinneringen.
 (Ruimte om van je schoonheid te spreken, langzaam!)
 Van lichte silben smeedde ik de dorstige evocatie,
 blauwe zee van Pátzcuaro die ik afvlak en preciseer
 terwijl hij het beeld drinkt, diep, helder, traag.

[Carlos Pellicer]

Ballade van de namiddag

Wolken over de bergen,
rook over de stad gespreid.
Mijn zenuwen voelen de vreemde
sensatie van de middagtijd.

Een grammofoon in de verte
sleurt star dezelfde plaat;
en mijn zuster speelt weer piano
op die wilde, grillige maat.

De traagheid van de middag
heeft van oudjes het gebeef.
Een verre wolk hangt te gloeien,
van rossige zon doorzeefd.

Er is een donkere stofwolk,
die maakt de verte diffuus
en de rode kleur van de stenen
der huizen wordt confuus.

Treurige, kwezelige zondag,
zondaar in middelmaat.
Er ligt een kat op het afdak,
die droomt van een nacht in maart.

Terwijl de gekkin van hierover
vasthoudend bij al haar zwerven,
haar vaste waanzinnige kreet schreeuwt:
'Ik wil graag sterven, sterven!'

En de long van mijn venster
uit de straathoek steelt
het Mexicaanse liedje
dat daar de orgelman speelt:

('Mijn vrouwtje en mijn klepper
stierven dezelfde week. -
Mijn vrouwtje... haar ziel moog' God hebben,
mijn paard is hetgeen mij ontbreekt.')

Ongelukkige orgeldraaier
die als 't eerste uur pas slaat,
de kleur van een grijze wijk zalft
in de Mexicaanse straat.

Speel bever een droeviger bed
op de hoek met die paal middenin
als de zin waarop insisteert
mijn buurvrouw, de gekkin.

Want ik heb, net als deze dwaze,
mijn oude waan voor mijzelve.
Speel dan, orgelman, speel dan:
'Ik wil graag sterven, sterven!'

De middag geeft mij een vreemd
gevoel van krankzinnigheid.
Wolken over de bergen,
rook over de stad verspreid.

[José Esquivel Pren]

De Azteekse fluitist

Mijn binnenste zingt treurig in zijn tent...
't Is een Azteekse fluitist, hij heeft de maan betoverd
en om hetzelfde kwaad dat Magdalena heeft bekend,
weent hij en als een monnik bidt hij, psalmodieert en vast.

Hij is een fakir die de slang der pijn bezweert;
het ritme van de ringen krimpt door 't zingen
terwijl het reptiel, met koortsig winden buiten zinnen
geraakt, het riet bijt; fluit en slang zijn vast...

De adder laat niet los, sist mee aan 't riet
dat de fluitist bespeelt, waaruit zich spint zijn lied
als gouddraad uit een rokken losspiraalt.

Opnieuw ontrolt de slang zijn kronkels, sist...
Dan eensklaps, onbeweeglijk, opgerold en stil
staren zijn groene ogen naar de Azteekse fluitist.

[Rafael Lozano Jr.]

De kust van de zee

Water, noch zand
is de kust van de zee.

Het klankrijke water
van simpel nog schuim,
het water slaat zelf niet
de zeekust tot kruim.

Opdat aan de kaden
men worde gedwee,
is water, noch zand
deze kust van de zee.

De zeer fijne dingen,
verstild, zonder naam,
ze komen precies als
de kusten tezaam.

Ze doen als de lippen
bij 't kussen van twee.
Geen water, noch zand
is de kust van de zee.

Ik zie mij alleen
door wat dood eens moet zijn;
alleen en verlaten
als in een woestijn.

Geween overmant me,
dus ween ik maar mee.
Geen water, noch zand
is de kust van de zee.

[José Gorostiza]

Pauze

Hij zingt niet, de krekel, hij tikt
de muziek
van de ster.

Hij meet
de lichtende pauzen
met het zand van zijn uurglas.

Hij trekt
zijn gouden contours
in etherische verlatenheid.

De burgerlui denken
- desalniettemin -
dat een kleine muziekdoos
zingt in het gras.

[José Gorostiza]

Mexico zingt

Mexico is in mijn zangen,
Mexico wreed en zoet,
dat alle harten zuivert,
tot honing smelten doet.

Ik hield het steeds voor ogen
toen ik dit lied bedacht.
Zijn hemel op mijn voorhoofd,
zijn aarde in mijn hart.

Mexico zingt in de ronde-
dans van mijn liefdeslied
en tot guirlande dier ronde
vlecht de avond zijn margriet.

Je zult het ook eens leren kennen,
vrienden uit een ander gebied:
het heeft een kleur van blijdschap
en de scherpe smaak van anijs!

Zo vruchtbaar is 't, dat het geuren
doet naar vanille op zijn tijd.
Genoeg om een vleug te wekken
dat men 't één gebedje wijdt.

Je hebt het geheel pas begrepen
wanneer je te zeggen weet:
Quién sabe? met het spreekwoordlijk
gebaar dat iedereen heeft.

Quién sabe? Smart en verwachting,
Quién sabe? liefde en straf.
Quién sabe? fluistert de wieg, en
Quién sabe? de man bij het graf...

In verborgen halsstarrige twijfel
vraagt Mexico steeds naar 't geheim -
een cirkel van afschuw omringt het...
'Hoe zal onze toekomst zijn?'

Zijn toekomst! Het weet niet van wachten!
Het zingt liever onder het gaan:
dat geheel dit leven niet meer is
dan een druppel in de oceaan.

Slechts een heel kleine waterdruppel;
voor ons hart reikt hij maar juist...
God geeft hem en God neemt hem...
Komt, zingen we ons liedje uit!

[Jaime Torres Bodet]

Eenzaamheid

... sent To be a moment's ornament..

[Wordsworth]

Als je nog één stap doet, blijf jij alleen.
In het portiek van een tijd
die nog niet van jou is, noch reeds de mijne.
Op de eerste treê van een snelle trap
waarvan niemand ooit zou kunnen zeggen
of hij hem afdaalt of opklimt.
In het prille begin van een lente
die voor je pathetische hemisfeer
nooit iets anders worden zal
dan de kuise keerzijde van een herfst...

Omdat het broze uur
waarop je voet zich steunt een spiegel is,
en als je nog één stap doet, jij alleen blijft.

[Jaime Torres Bodet]

Vrede

Niets zullen we zeggen, de deuren slechts sluiten
en rozen ontblaadren op 't ledige leger.
Ik zal in je opene handenschelp zoenen
de zoetheid der wereld die wegvliet gelijk een
rivier...

[Jaime Torres Bodet]

Soledades

Ik wou van dezelfde bloem:
van die van gisteren de geur
van die van vandaag de kleur...

't Criterium van de vlinder.
Gevoelens zijn voor de ziel:
naar de roos voor geurigheid!

Hoe kan ik het uitleggen
met woorden - ze zijn zo langzaam! -
aan het zo schichtige hart?

Ik hield van het water in bronnen,
van dat in de beek veel meer,
maar nóg meer in de stortvloed.

Haar wijze van blond te zijn:
die van een zonnige middag
welke in de regen zich kamt.

[Jaime Torres Bodet]

Schilderij

Buiten de tijd, gezeten,
een hand tegen de slaap -
waarnaar kijk je, vrouw,
vanuit je raam?

Wat verzwijg je, vrouw, geschilderd
tussen twee wolken van marmer?

Heel het leven door blijft hetzelfde
je harde vruchtdragende vlees.

Alleen deze tijd omringt je
gelijk een weke atmosfeer.

Adem niet, neen.
Zozeer wil de lucht
je overstromen,
dat je verouderen zou,
ach, door adem te halen.

Adem niet, neen.

Sterf liever zo,
gelijk je bent.

[Xavier Villaurrutía]

Suite der slapeloosheid

Echo

De nacht speelt met de geluiden,
en kopieert ze in haar
klankenspiegels.

Gefluit

Van verre, gerekt,
- van welke slaapwandelende treinen?
voortijlend als slangen
die kronkelen.

Trams

Huizen die lopen, waanzinnig
van brand, die vluchten
voor zichzelf
tussen de skeletten der andere,
onbeweeglijke, reeds verbrande.

Spiegel

Hij zal ons het licht geven,
morgen als altijd,
een hoek te kopiëren
exact en eeuwig.

Schilderij

Wat vrees, wat verdriet
uit afgunstigheid,
licht te maken en jou te ontmoeten
- altijd ontwaakte vrouw -
die denkend dat ik je niet kan zien
bent ingeslapen.

Horloge

Welk gierig hart
telt het metaal
van de ogenblikken?

Water

Ik heb dorst.
Naar welk water?
Het water der dromen?
Neen, van de dageraad.

Ochtend

Langzaam en treuzelend
brengt hij kringen om de ruiten
en om de ogen.

[Xavier Villaurrutía]

Dorp

Dit dorp bleef celibatair
 naar de leer van zijn oude kerk
 en in haar stilte gehuld,
 onder 't stro - middaglijk, goud -
 van haar breedgerande hoed,
 met verder niets;
 op de fiches van het kerkhof
 is elke + een -.

Dit dorp sloot zijn ogen
 om niet het lint van de hemel te zien
 dat de rivier met zich meeneemt,
 en de wedloop der rails
 vóór de trein uit.
 De hemel en het water,
 de weg, de weg
 - parallele levens -
 menen, ach, elkaar te ontmoeten
 in de stad.

De mensen zijn weg
 met hun vee en al.
 De maan, die verloofde, ging heen,
 - de nacht vertelt het,
 dat ginds in de stad
 zij getrouwd is!
 Men liet ze ledig, de huizen,
 voor hem die niet weet te spelen
 met dobbelstenen!

[Xavier Villaurrutía]

Nocturne

Alles wat de nacht
tekent met haar hand
van schaduw:
het plezier dat zij ontsluit,
de gemeenheid die ze ontbloot.

Alles wat de schaduw
horen laat met harde
slagen van haar stilte:
de onvoorziene stemmen
die ze ontsteekt bij tussenpozen,
de angstschreeuw van het bloed,
het gerucht van enkele verloren
stappen.

Alles wat de stilte
van de dingen vluchten laat:
de dans van het verlangen,
het zweet der aarde,
het naamloos geuren
van de huid.

Alles wat het verlangen
zalft op mijn lippen:
de gedroomde liefde
van een streling,
de bekende zoete smaak
van het speeksel.

En alles wat de droom
tastbaar maakt:
de mond van een verwonding,
de vorm van een ingewand,
de koortsbrand van een hand
die 't aandurft.

Alles!
gaat om en om
in elke boomtak van mijn aderen
liefkoost mijn spieren
overstelt mijn horen
leeft in mijn gestorven ogen
sterft op mijn harde lippen.

[Xavier Villaurrutía]

Reis

De agaven steken hun tong naar ons uit,
 maar de maïsstengels, mager en uitgegroeid,
 met hun slordig geknipte kuif
 en hun schoolschrift onder de arm,
 groeten ons met kapotte mouwen.

De *magueys* zijn ijverig bij heilgymnastiek
 en heffen hun vijfhonderdponders;
 de zon - een geheime politieagent -
 (hij gooit met een steen en verbergt zijn hand)
 verraadts onze ietwat lachwekkende vlucht
 in de toverlantaren der weide.
 Maar des nachts zullen wij ons wreken
 wanneer we onze lampen ontstekend,
 de heesters ter aarde werpen.

De ene boom of de andere
 wil les geven in linguïstiek.
 De wolken, inspecteurs van Monumentenzorg,
 kloppen de bergen uit hun maquettes.

Wie wil er tennissen met de cactussen en agaven
 achter het net van de telegrafien?
 Wat later kunnen we een Russisch bad nemen
 op 't paard dat verdwaald in de bergen rent.
 Neen, een douche van de regenboog zal genoeg zijn,
 we drogen ons af met een 'stratus'.

[Salvador Novo]

Aan een betrekkelijke goedheid

Ik prijs de Heer omdat hij je schiep
bij benadering lief en mooi;
voor zover hij vermocht, je bracht vlakbij de sterren
opdat je hun doopsel ontvangen zou.

Ik prijs de Heer om de bekoorlijkheid
die in het verborgene flonkert
uitje sterfelijk slijk; om dat sprankeltje
eeuwigheid over je voortvluchtig wezen.

Ik prijs hem ondanks de zekerheid
dat je liefalligheid toch niet onwaarschijnlijk is
al wordt ze door naderende verroesting bedreigd.

En ofschoon het je charme aan redelijkheid schort,
ze beminnelijk slechts is door een imperatief,
prijs ik de Heer omdat hij je schiep.

[Manuel Ponce]

Beweging

Als jij de barnstenen merrie bent,
ben ik de weg van bloed.
Als jij de eerste sneeuwval bent,
ben ik de spijker die brandt in je voorhoofd.
Als jij de ochtendlijke zeebries bent,
ben ik de eerste vogelkreet.
Als jij de mand voor sinaasappelen bent,
ben ik het mes van de zon.
Als jij het altaar van keistenen bent,
ben ik de heiligschennende hand.
Als jij de neergevlijde aarde bent,
ben ik het lichtgroene riet.
Als jij de harde windstoot bent,
ben ik de mond van het mos.
Als jij het woud van de wolken bent,
ben ik de regen der heiliging.
Als jij de gelige bergrug bent,
ben ik de rode armen van 't korstmos.
Als jij de opgaande zonneschijf bent,
ben ik de weg van bloed.

[Octavio Paz]

Om tien uur

Bij 't slaan van de klok van tienen
is eindelijk mijn lief gekomen.
Vandaag voor de eerste maal
hoorde ik echt tien uren slaan.

Vandaag voor de eerste keer
heeft de grote klok tien aangegeven.
Met rood potlood heb ik voorzichtig
op 't uurwerk de tien onderstreept.

O lieve, lieve betekenis
van dit aangegeven getal.
Lees voortaan het opschrift: 'Om tien uur,
om tien kwam mijn liefste weerom.'

[Maria Enriqueta]

Mexicaanse ben ik

Mijn iriserende halsdoek weet ik te zwieren
met lieflijk gebaar en met zedige gratie;
mijn vlossige haardos bedwing ik met linten
en wil graag in eeuwige vredigheid leven.

Als ik de *torito* dans, ben ik heel vurig,
vermag toch voortreffelijk mijn maïs te vermalen;
zo schoon ben ik, dat nooit een vlekje mijn blouse
bevulde, noch immer mijn voorhoofd besmeurd heeft.

Bij 't wiegelen van mijn wellustige hangmat
in 't geurige loverprieel onder palmen
droom ik de mooiste Mestieze te wezen
- bloem van een gouden agave op de vlakte -
die door zijn legende, vervuld van mysterie,
het hart van de Mexicaan altoos betovert.

[Dolores Bolio de Peón]

Lotsbestemming

Laat ons doden wat wij beminnen. De rest
 is nooit in leven geweest.
 Niemand is zó nabij. Geen ander wordt
 een vergetelheid, een afwezigheid, soms minder.
 Laat ons doden wat wij beminnen. Dat die verschrikking ophoudt
 met andermans long te ademen.
 De lucht is ontoereikend
 voor allebei. En de aarde niet genoeg
 voor de lichamen samen,
 en het rantsoen aan hoop is klein
 en smart kun je niet delen.

De mens is een dier der eenzame oorden,
 ree met een pijl in zijn flank
 dat vlucht en verbloedt.

O, maar de haat, zijn slapeloos beklijven
 met glazen pupillen, zijn houding
 die beurtelings rust is en dreiging.

Het ree gaat drinken, en in 't water verschijnt
 het spiegelbeeld van een tijger.

Het ree drinkt én water én beeld. Het verandert
 - alvorens te worden verslonden (medeplichtig, gefascineerd) -
 gelijk aan zijn vijand.

Laat ons enkel het leven geven aan dat wat wij haten.

[Rosario Castellanos]

Liefdeslied van een vrouw

Ik weet niet of je bent weggeweest:
ik ga met je slapen, ik sta met je op.
In mijn dromen leef je bij mij.
Telkens wanneer mijn oorhanger
trilt aan mijn oorschelp,
weet ik dat jij je beweegt in mijn hart.

[Sierra de Tamaulipas, ca. 1850. Uit het Nahuatl]

Liefdeslied van een man

Aan de hemel één maan,
op je gezicht één mond.
Aan de hemel een menigte sterren,
op je gezicht slechts twee ogen...

[Otomí. Genoteerd ca. 1930]

Heiliging

Zoals Heer Jezus' benen
op 't kruis over elkander
verenigd door een nagel
aan het gezegend hout,
zo ligt d'een bij de ander
wanneer wij zijn getrouwd...

[In 1938 op straat gehoord, in 't Spaans door Indio gereciteerd]

Moedertje

Moedertje, wanneer ik doodga,
begraaf mij dan in de keuken
onder de vuurhaard.

Bij 't platslaan van je *tortillas*
zal wel op die manier
je hart mij roepen.

Maar als niemand soms weet heeft
van hetgeen je bekommert,
zeg dan: het groene brandhout
maakt dat mijn ogen tranen.

[Uit het Nahuatl, 20ste eeuw]

Onderschriften van houtsneden op losse blaadjes

1

Ik hou veel van sigaren,
ik hou veel van tabak,
maar hou nog veel meer van
de ogen van een kat.
Ik hou heel veel van melk
en koffie telt ook mee,
maar hou het allermeeste van
de ogen van U.E.

2

De stad is in rep en roer
door 't monster dat zich vergreep
aan een meisje van vier jaar
zonder medelij en zo-maar.

3

Ze zeggen: ik ben maar een schobbejak,
door niemand voor vol genomen;
toch kom ik niet kijken of ik wat kan,
maar wijl ik wat kan, ben 'k gekomen.

[Uit een verzameling blaadjes 20 × 30 cm]

Populaire spotverzen

1

Eens liep er een Coyote
in de grote stad León
toen daar een Aasgier aankwam,
- commissaris zonder pardon -
en hem toevoegde, midden op straat:
'Hé vriendje, waar ga je heen
met die getrouwde vrouw?
'k Wil dat je mij haar betaalt.'

2

Als Satan van achter het kruis,
zo zegt men, tevoorschijn kan treden,
dan is hij met nog meer reden
achter de biechtstoel thuis.
Dus kijk maar heel goed uit
en laat je niet bedotten:
want priesters in het algemeen
zijn ook van vlees en botten.

[Uit het Spaans]

Coplas van de straat

1. De liefde van de vrouwen is
net als die van de kippen;
ze lopen als de haan ontbreekt
zelfs een kapoen achter zijn slippen.
2. Men zegt, als ik bij jou aan huis durf komen,
dat iedereen mij weer de straat op kaatst.
Vertel ze, niet in 't water rond te roeren,
waarvan toch ieder drinken moet op 't laatst.
3. Reeds hebben de hanen gekraaid,
mijn kleintje, ik mag niet dralen...
- 'Ga nog niet weg, mijn lieveling,
vóór de eerste zonnestrallen.'
4. Ik nodig om te proeven uit,
van mijn *atole*, alle burenen;
want schoon de *atole* heerlijk is,
de kookster is al aan 't verzuren.
5. 't Vrouwtje dat twee tegelijk
er op na houdt, weet van wanten;
immers als er één kaars uitgaat,
blijft de andere toch nog branden.
6. De wreedheid van 't ondankbaar lot
maakt dat men eindelijk begrijpt:
de cactus wordt alleen bezocht
wanneer zijn vruchten zijn gerijpt.

7. Ik ging een keer van al mijn leed
een kruisbeeld op de hoogte stellen,
maar Onze Heer Christus antwoordde mij:
'Dat moet je net *mij* vertellen...'
8. Je bent, mijn lief, zo lieflijk
als een roos die geen dorens heeft.
De enige fout die je aankleeft
is: dat je mij horens geeft.
9. Zeg je moeder, mijn liefste meisje,
dat ze je iets geeft te doen,
want heb je geen werk, dan blijft alleen
nog over: gestoei en gezoen.
10. Als je wilt dat ik van je hou,
laat dan eerst de zee plaveien -
en pas als die goed geplaveid is,
ben ik van jou, en mag jij met me vrijen.

Epigrammen van Don Antonio Plaza

1

De mooie doña Maruca
ligt hier met de mond naar boven,
omdat ze, je kunt het geloven,
in die houding het liefst bezoek had.

2

Mariquita die nooit struikelt,
viel een nacht toch op de grond;
al kwam ze op haar rug terecht,
toch zwol haar buikje rond.

3

Het meisje Isabel vergeleek zichzelf
met Juan en riep vol schrik:
'We zijn niet gelijk, want hij heeft er elf -
één vingertje meer dan ik!'

Soldatenliedjes

1

Ben ik dood, weer klei geworden,
maak van mij een waterkruik.
Als je, naar mij dorstend, daarvan
drinkt en met je lippen zou
blijven kleven aan zijn rand -
komt dit door de vele kussen
die ik je nog geven wou.

2

Ik wil niets meer bezitten
dan wat de patroon mij ontnam:
een boerderij met wat kippen,
een vrouw en 'n boterham.
Een akker waarin ik kan stoppen
wat graankorrels en een gezang
om, *Comadre*, te leven zonder veel zorgen,
met jouw liefde en met mijn kroost,
wat zoenen en wat voer tot troost
en een paar lasten maïs voor morgen...

[Uit de revoluties van Villa en Zapata]

Aftelliedje

Meneer en Mevrouw, dat zijn hoge personen
en Juan de Soldaat, hij verdedigt die twee.
De Landman draait op voor het drietal hun lonen,
de Arbeider werkt voor die vier zich in 't zweet.
De Landloper eet wat die vijf overlaten,
de Woekeraar echter berooft alle zes.
De Advocaat weet die zeven heel slim te bepraten,
de Kroegbaas benevelt de acht opperbest.
Aan 't negental geeft de Pastoor absolutie,
de Dokter bezorgt alle tien de executie,
de Doodgraver stopt deze elf in de grond
en de Duivel gaat met het dozijn netjes strijken.
De dertien, waar staan deze schurken te kijken?
In onze Regering, daar hangen ze rond.

[Uit de jaren '30, maar... ubique nunc et in aeternum waar!]

Bij de 'Loterías' in Oaxaca

Cactus:

Van het zachte cactusblad
mag ik het liefst de ader,
en geen mondvul smaakt zo zoet
als 't vrouwtje van een ander:
Hoewel je ze zoutloos eten moet,
zijn zij op elk uur smakelijk.

Pijnboom:

De pijnbomen van het stadspark
wuiven naar alle zijden -
zo bewegen de mensen zich
waneer ze door liefde lijden.

Roos:

Een rode roos uit Castilië
ging stuk door alle regen.
Ze ga met God, het liefje
dat niets mij is schuldig gebleven.
Het pijnlijke is enkel, dat lachend
een ander haar heeft gekregen.

Dode:

De dode sprak bij zijn sterven:
't Is smartelijk, dit doodgaan;
't waar beter niet te sterven
dan zózeer uit het lood slaan -
te sterven en zijn liefde te laten
in handen van andere sukkels
die niets doen dan maar wat praten.

Doodkist:

De dood is een vijand der braven;
 liet niets mij, kwam alles ontrukken:
 mijn vrouw is nog niet begraven,
 en 'k slaap al met haar zuster.

Schip:

Je lijkt net een vliegende stoomboot,
 de straat opsnellend met veel gewag.
 Nu heb jij een nieuwe vrijer
 en zegt me niet eens meer gedag.
 Maar wacht tot een beetje later:
 bij 'n ander betaal je 't gelag.

Danseres:

Danseresje, danseresje
 met je rok van rood changeant,
 zeg me wie je broertje is,
 dat ik hem 'zwager' noemen kan.

Zon:

Ik zou de zon wel willen zijn,
 die door je venster binnendringt
 om vroeg je te begroeten,
 terwijl je in je bed nog ligt.
 En wachten zou 'k totdat je zei:
 'Hier, neem je speen en sluimer in.'

Maan:

Reeds stijgt de mooie maan omhoog,
 omringd door klokken in 't donker.
 Gelukkig is het moederoog
 dat neerziet op lieve dochters!
 Beveel ze aan bij de Lieve Heer,
 en mij aan de afgestorv'nen...

Ster:

'Hij 's kapot, ik koop hem niet, koopvrouw,'
zei de Indio tegen een Indiaanse
omdat ze hem wees naar de morgenster
die aan 't ochtendgewelf hing te dansen.

Vrouwenfiguur:

Een grote gek is alwie trouwt
en een vrouw er op na wenst te houden;
hij zoekt een bazin die hem dienstbaar houdt
en maakt lui wie hij moet onderhouden.

Hartenvrouw:

Ik heb het je wel gezegd, o hart,
in de tijd dat ik je liefhad,
dat jij nog eenmaal, vroeg of laat
zou wenen omdat je verdriet had...
Je weet dat geen enkele kalebas
blijft hangen tot hij vergaat...

Hemd:

Don Ferruco valt om van het lachen
in 't park, ten aanzien van allen, -
omdat bij zijn trouwe keukenprinses
het hemd naar beneê is gevallen.

Don Ferruco:

Ik vroeg eens aan don Ferruco
of op een gehuwde men zich nog verliefd,
en hij antwoordde mij heel olijk:
'Die vrouwen zijn het meest geliefd.
Want zij hebben verzorgers allang
en doen niets meer uit eigenbelang.'

Paard:

Bij 't eerste onweer in mei
bleef mijn huis verlaten.
Mijn vrouw en mijn paard zijn allebei
vertrokken met de soldaten.
't Is om mijn paard dat ik nu schrei,
mijn vrouw had ik al in de gaten!

Schorpioen:

De vrouwen zijn allen des duivels
en doen het de schorpioen voor:
zodra ze zien dat men arm is
steken ze en gaan ervandoor.

Vlinder:

Vlindertje, ingeslapen schat,
ik wil dat je dromend toch raadt
dat hij die je liefheeft hier vóór je
in 't donker te zingen staat.

[Verzameld door R. Campos]

Coplas van negers in Oaxaca

1

Maak niet voor iedereen 't blosje
dat gloeit op je lieve gelaat.
Een bloempje verwelkt al spoedig
wanneer het van hand tot hand gaat.

2

Vervloekt, wie van liefde spreekt
terwijl hij vergif hoort te zeggen.
Vervloekt, wie zichzelf opvreet
terwijl hij van anderen kan eten.

3

Elke keer als ik voorbij ga,
kijk ik naar het huis waar ze woonde,
lach ik wanneer ik de kooi zie
waaruit de vink is gevlogen.

4

Je zei dat je van mij hield
en nooit van een ander zou weten.
Maar 't eerste watje gedaan hebt
was, wie van je hield te vergeten.

[Opgetekend door R. Pardos, 1928]